

Osobowość prawna spółdzielni¹

Antonio Fici²

Wkrótce w "Europejskim Przeglądzie Prawa Gospodarczego"
Klasyfikacja wg Dziennika Literatury Ekonomicznej (JEL): K29, L29, L39 Fondazione Euricse, Włochy
Nazwa artykułu w cytatach: „Fici, A. (2012), Cooperative identity and the law, Euricse Working Paper, N.023|12”

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy osobowości prawnej spółdzielni. Podzielony jest na 3 części. Część pierwsza zawiera omówienie roli i funkcji prawa oraz analiz porównawczych prawa w obszarze osobowości spółdzielni (punkt 2). Część druga koncentruje się na osobowości spółdzielni w ramach „Reguł Międzynarodowego Związku Spółdzielczego” i „Deklaracji Międzynarodowego Związku Spółdzielczego w sprawie osobowości spółdzielni” generalnie (punkt 3). Część trzecia zawiera porównanie wspomnianej „Deklaracji” z osobowością prawną spółdzielni w kilku państwach europejskich (punkt 4). Na końcu artykułu przedstawiono wnioski.

Słowa kluczowe

Spółdzielnie; prawo spółdzielcze; osobowość spółdzielni; porównawcze prawo spółdzielcze; europejskie prawo spółdzielcze; zasady spółdzielczości

1. Wprowadzenie

Niniejszy artykuł dotyczy osobowości prawnej spółdzielni. Podzielony jest na 3 części. Część pierwsza zawiera omówienie roli i funkcji prawa oraz analiz porównawczych prawa w obszarze osobowości spółdzielni (punkt 2). Część druga koncentruje się na osobowości spółdzielni w ramach „Reguł Międzynarodowego Związku Spółdzielczego” i „Deklaracji Międzynarodowego Związku Spółdzielczego w sprawie osobowości spółdzielni” generalnie (punkt 3). Część trzecia zawiera porównanie wspomnianej „Deklaracji” z osobowością prawną spółdzielni w kilku państwach europejskich (punkt 4). Na końcu artykułu przedstawiono wnioski.

2. Osobowość prawna spółdzielni

Wychodząc od istotności prawa regulującego osobowość spółdzielni, w tej części artykułu podjęto próbę zilustrowania aspektów sugerowanych w porównawczej analizie prawnej tego konkretnego zagadnienia i problemów związanych z tą analizą.

Nie ma wątpliwości, że prawo odgrywa znaczącą rolę w rozwoju spółdzielni, w ich obronie przed potencjalnymi oponentami i w zachowaniu ich konkurencyjności w rynekowym starciu z innymi formami przedsiębiorstw, a szczególnie spółkami.³ Jest tak z szeregu powodów, które zostaną tu pominięte.⁴ Być może wystarczy w tym miejscu wspomnieć niedawne stwierdzenie Trybunału Sprawiedliwości UE z 08.09.2011, że potrzebuje on prawa UE – a mianowicie rozporządzenie Rada (WE) 1435/2003 z 22.07.2003 w sprawie statutu spółdzielni europejskiej – do rozróżnienia pomiędzy spółdzielniami i innymi organizacjami gospodarczymi, które może uzasadnić (jako zgodne z zasadami wspólnego rynku) zwolnienia podatkowe przyznawane spółdzielniom w prawie krajowym.⁵

¹ Artykuł ten powstał na potrzeby projektu „Wprowadzanie gospodarki społecznej i rehabilitacja systemu spółdzielczości wspierającego rozwój wsi w Czarnogórze” i przedstawiono na globalnej konferencji badawczej Międzynarodowego Związku Spółdzielczego (ICA) p.t. „Nowe możliwości dla spółdzielni”, „Część 2: Rola i promocja spółdzielni w kontekście globalnym” (Mikkeli, Finlandia, 24-27 sierpnia 2011 r.).

² Antonio Fici jest profesorem nadzwyczajnym prawa prywatnego w Uniwersytecie w Molise, Włochy, i starszym członkiem towarzystwa naukowego w fundacji Euricse – Europejskiego Instytutu Badań Przedsiębiorstw Spółdzielczych i Społecznych.

³ Patrz: niedawny artykuł H. Henry’ego – „Międzynarodowe wytyczne w sprawie polityki i prawa spółdzielczego: Wytyczne ONZ i Rekomendacja 193 Międzynarodowej Organizacji Pracy” – przedstawiony na spotkaniu grupy eksperckiej ONZ p.t. „Spółdzielnie w rozwoju społecznym: po roku 2012”, Ułan-Bator (3-6 maja 2011 r.); patrz również: artykuł D. Cracogna’y – „Postanowienia prawne, sądowe i administracyjne na rzecz efektywnego rozwoju spółdzielni” – zaprezentowany na spotkaniu grupy ekspertów ds. „Wspierania środowiska spółdzielczości: dialog interesariuszy dotyczący definicji, warunków wstępnych i procesu tworzenia” zorganizowanym przez ONZ i rząd Mongolii (Ułan-Bator, 15-17 maja 2002 r.), dostępny aktualnie na stronie http://www.un.org/esa/socdev/social/papers/coop_cracogna.pdf.

⁴ Patrz: A. Fici – „Europejskie prawo spółdzielcze” (publikacja wkrótce).

⁵ Patrz: wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE z 8 września 2011 r. (od C-78/08 do C-80-08), a szczególnie punkt 55 i następane na stronie <http://curia.europa.eu/iuris/document/document.isf?text=&docid=109241&pageIndex=0&doclang=EN&mode=doc&dir=&occ=first&part=1&cid=607787>. Dokładniejsze omówienie tej decyzji: A. Fici, „Europejskie prawo spółdzielcze”.

Bez względu na powyższe, wymiar prawny spółdzielni nie został wystarczająco zbadany przez znawców – szczególnie na szczeblu międzynarodowym i z perspektywy porównawczej.⁶ W świetle tej istotności, istnieje nadzieja, że ruch spółdzielczy przejmie odpowiedzialność za promowanie i wspieranie badań w tej dziedzinie.

Badanie powinno wyjść od konkretnego zagadnienia osobowości prawnej spółdzielni, które przeważa oczywiście nad wszystkimi pozostałymi zagadnieniami – nie tylko dla dobra systematycznej analizy prawnej, lecz również z politycznego punktu widzenia, jak sugeruje wspomniane wyżej stwierdzenie Trybunału Sprawiedliwości UE.⁷ Niespodziewanie jednak zagadnienie osobowości prawnej spółdzielni nie przyciągnęło jeszcze zasłużonej uwagi mimo częstych ostrzeżeń ze strony wybitnych analityków dotyczących „hybrydyzacji”, „uspółkowania” lub „degeneracji” modelu spółdzielczego,⁸ co jest trendem, który może zmienić naturalną i niewątpliwą zdolność spółdzielni do poprawy świata⁹ lub co najmniej do zrównoważonego rozwoju gospodarczego.¹⁰

Z pewnością, zagadnienie osobowości spółdzielni pozostaje w centrum zainteresowania Międzynarodowego Związku Spółdzielczego (MZS).¹¹ Nie należy też zapominać, że te postanowienia, znane jako „Reguły Międzynarodowego Związku Spółdzielczego” zostały faktycznie włączone do „Deklaracji w sprawie osobowości spółdzielni”.¹²

Wydaje się jednak, że globalna debata o osobowości spółdzielni nie uwzględniła jeszcze w wystarczającym stopniu aspektów prawnych wspomnianej osobowości.

Rzeczywiście, prawo powinno pełnić rolę dźwigni służącej obronie i wsparciu osobowości spółdzielni, ponieważ może ono nadać spółdzielniom precyzyjnie opisaną, niekwestionowaną i zrozumiałą tożsamość. Posiadanie takiej tożsamości jest szczególnie przydatne w kontekście globalnym oraz w relacjach z potencjalnymi oponentami instytucjonalnymi i/lub promotorami, takimi

⁶ Przykłady nieco starszych wyjątków w języku angielskim: H.H. Münkner – „Nowe trendy w prawie spółdzielczym anglojęzycznych państw Afryki”, Marburg, 1971; H.H. Münkner i G. Ullrich (red.) – „Prawo spółdzielcze w państwach Afryki wschodniej, środkowej i południowej. Podejście porównawcze”, Berlin, 1980; H.H. Münkner i G. Ullrich (red.) – „Prawo spółdzielcze w Azji południowo-wschodniej. Podejście porównawcze”, Berlin, 1981. Interesujący przegląd (w języku włoskim): P. Verrucoli – „Società cooperative. IV) *Diritto comparato e straniero*” w „Enciclopedia Giuridica Treccani”, XXIX, Rzym, 1993. Patrz również: H. Henry – „Wytyczne dla prawa spółdzielczego”, wydanie 2, Genewa, 2005.

⁷ Jak prawidłowo wskazał Henry w „Międzynarodowych wytycznych w sprawie polityki i prawa spółdzielczego: Wytyczne ONZ i Rekomendacja 193 Międzynarodowej Organizacji Pracy”, przypisanie odrębnej osobowości prawnej spółdzielniom jest warunkiem wstępnym wezwania do traktowania ich na równi ze spółkami (ukierunkowanymi na zysk, na przykład w dziedzinie opodatkowania). Rzeczywiście, odrębna osobowość może uzasadniać szczególne i zróżnicowane traktowanie spółdzielni w porównaniu ze spółkami, natomiast traktowanie spółdzielni na równi ze spółkami doprowadziłoby do nierówności, biorąc pod uwagę unikatowość spółdzielni. Zasada równości wymaga, by podobne sytuacje traktowane były w podobny sposób, natomiast sytuacje różne muszą być traktowane w różne sposoby. Na szczęście, wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE z 8 września 2011 r. wydaje się podzielać ten kierunek rozumowania.

⁸ Patrz, odpowiednio: R. Spear – „Hybrydy spółdzielcze” – artykuł zaprezentowany na konferencji komitetu badawczego Międzynarodowego Związku Spółdzielczego z CRESS Rodan-Alpy; Uniwersytet w Lionie 2 – „Wkład spółdzielni do pluralistycznej gospodarki” (2-4 września 2010 r.), dostępny aktualnie na stronie http://www.cress-rhone-alpes.org/cress/IMG/pdf/Spear_pap.pdf; Henry – „Międzynarodowe wytyczne w sprawie polityki i prawa spółdzielczego: Wytyczne ONZ i Rekomendacja 193 Międzynarodowej Organizacji Pracy”; P. Somerville – „Osobowość spółdzielcza” w *Dzienniku Analiz Spółdzielczości* nr 40.1, 2007, str. 10. Pod tym względem ważna jest również norweska debata poprzedzająca uchwalenie aktualnego prawa spółdzielczego: T. Fjortoft i O. Gjems-Onstad – „Prawo spółdzielcze w Norwegii. Czas na kodyfikację?” w *Skandynawskich badaniach prawa* nr 45, 2003, str. 119 i następane (szczególnie na str. 123-124, gdzie kodyfikację prawa spółdzielczego postrzega się jako niezbędny środek utrzymania odrębności spółdzielni, a przez to zapobieżenia równopostawności).

⁹ Hasło „Przedsiębiorstwa spółdzielcze budują lepszy świat” jest, jak wiadomo, sloganem ONZ-owskiego „Międzynarodowego Roku Spółdzielczości” 193/2012, którego celem jest podkreślenie wkładu spółdzielni do rozwoju społeczno-gospodarczego ze szczególnym uznaniem ich wpływu na ograniczanie ubóstwa, tworzenie miejsc pracy i integrację społeczną (patrz: <http://www.2012.coop/>).

¹⁰ Szczególnie: Henry, „Międzynarodowe wytyczne w sprawie polityki i prawa spółdzielczego: Wytyczne ONZ i Rekomendacja 193 Międzynarodowej Organizacji Pracy”: „Ujednoczenie prawa spółdzielczego z prawem spółek akcyjnych nie tylko narusza osobowość spółdzielni, która musi zostać zachowana na mocy prawa międzynarodowego publicznego, lecz również osłabia potencjał spółdzielni do wniesienia wkładu do zrównoważonego rozwoju”.

¹¹ Informacja na stronie Międzynarodowego Związku Spółdzielczego (ICA): „Międzynarodowy Związek Spółdzielczy (ICA) skupia swe priorytety i działania na promocji i obronie osobowości spółdzielni, upewniając się, że przedsiębiorstwo spółdzielcze jest uznaną formą przedsiębiorstwa zdolnego do konkurowania na rynku” (patrz: <http://www.ica.coop/ica/index.html>). Ponadto, statuty Związku zawierają w „deklaracji misji” następujący zapis: „[Związek] jest strażnikiem wartości i zasad spółdzielczych oraz przedstawia argumenty świadczące o ich odrębnym modelu działalności gospodarczym opartym na wartościach, który jest również dla osób i społeczności instrumentem samopomocy i wpływania na własny rozwój” (patrz: <http://www.ica.coop/ica/2009-ica-statutes.pdf>).

¹² Dla wygody Czytelnika (i biorąc pod uwagę, że reprezentuje ona jedną z głównych tez niniejszego artykułu), Deklarację tę (dostępną na stronie <http://www.ica.coop/ica/2009-ica-statutes.pdf>) dołączono również do artykułu.

jak państwa, sądy, itd.¹³ Ponadto, trudniej jest bronić tożsamości, która nie koresponduje z osobowością zdefiniowaną prawnie. Warto ponownie przypomnieć zastosowanie rozporządzenia w sprawie statutu spółdzielni europejskiej przez Trybunał Sprawiedliwości UE w uznaniu odrębnej osobowości spółdzielni względem pozostałych organizacji gospodarczych.

W tym kontekście należy wysoko docenić próby podejmowane przez renomowanego znawcę prawa spółdzielczego, służące dowiedzeniu charakteru prawnego „Reguł MZS”. Wspomniany charakter prawny ma wywodzić się z faktu, że „Reguły MZS” zostały włączone do rekomendacji Międzynarodowej Organizacji Pracy nr 193/2002, która – jak ten analityk utrzymuje w wielu wywodach – powinna być uznawana za źródło prawa międzynarodowego publicznego.¹⁴

Jednak nawet w razie zaakceptowania tej teorii – bez względu na znaczenie przyjęcia jej dla ruchu spółdzielczego – problem osobowości prawnej spółdzielni pozostałby nierozwiązany, a zapotrzebowanie na kompleksowe analizy prawne niespełnione. Wynika to z faktu, że „Reguły MZS” są zbyt ogólne i nie zawierają wskazań do kilku najistotniejszych aspektów osobowości spółdzielni.¹⁵ Ponadto, nie zostały one przyjęte w wielu spośród istniejących europejskich praw spółdzielczych, które uznają za spółdzielnie organizacje, które nie odpowiadają nawet w przybliżeniu modelowi spółdzielni wynikającemu z „Reguł MZS”. Mówiąc ogólniej, istnieje kilka krajowych uregulowań spółdzielczości, których zgodność z „Regułami MZS” jest wysoce sporna.

Argumenty przedstawione powyżej składają się na główny wątek tego artykułu i definiują jego cel. Artykuł podkreśla elementy osobowości spółdzielni wynikające jednoznacznie z „Reguł MZS”, a także te, które nie są tam rozważane lub pozostają niejasne.

Analiza taka jest niezbędna dla zweryfikowania, czy krajowe prawa spółdzielcze przestrzegają „Reguł MZS” w celu określenia stopnia rozbieżności oraz zrozumienia, jak krajowi ustawodawcy wdrażają „Reguły MZS” i wypełniają występujące w nich luki regulacyjne.

Głównym celem niniejszego artykułu jest zasugerowanie kierunku i metody przyszłych badań poprzez krótką prezentację możliwego sposobu przeprowadzenia i elementów takiego porównania. Niniejszy artykuł z pewnością nie wyczerpuje proponowanego zganienia, ponieważ pełne opisanie go byłoby zadaniem bardzo trudnym i czasochłonnym z wielu powodów.

Pierwszym z nich jest to, że w świecie realnym spółdzielnia jest zróżnicowanym zjawiskiem o wielu obliczach. Jej zróżnicowanie wynika albo z charakteru relacji pomiędzy spółdzielnią i jej członkami (spółdzielnie konsumenckie, pracownicze, producenckie) albo z rodzaju prowadzonej działalności (spółdzielnie rolne, banki spółdzielcze, etc.), a niekiedy również z określonego celu (np. spółdzielnie społeczne). Zależy również od charakteru i charakterystyki członkostwa (spółdzielnie pierwszego, drugiego, trzeciego rzędu; spółdzielnie małe i duże; członkostwo w spółdzielni homogeniczne i niehomogeniczne pod względem wielkości/jakości/charakteru indywidualnego wkładu w działalność spółdzielni). Zróżnicowanie to jest większe niż możliwe do zaobserwowania wśród spółek, tworzących model działalności gospodarczej łatwiejszy do zrozumienia, badania i regulowania.¹⁶

Niemniej jednak – choć prawa spółdzielcze regulowałyby odpowiednio swój przedmiot tylko w tym zakresie, że uwzględniałyby wszystkie jego zróżnicowane aspekty, co wymagałoby przeprowadzenia w przyszłości badań prawnych spółdzielczości w celu uwzględnienia wielu rodzajów spółdzielni, a nie z tylko jednego – istnieją ogólne podstawowe aspekty, które, jak

¹³ Choć może tu powstać dodatkowy problem: taki, że osobowość prawna nie odpowiada lub przestaje odpowiadać osobowości zarysowanej przez ruch spółdzielczy.

¹⁴ Patrz: Henry – „Międzynarodowe wytyczne w sprawie polityki i prawa spółdzielczego: Wytyczne ONZ i Rekomendacja 193 Międzynarodowej Organizacji Pracy”. Rekomendacja ta dostępna jest na stronie <http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?R193>.

¹⁵ Jest to spójne z twierdzeniem, że Reguły Międzynarodowego Związku Spółdzielczego są dla ustawodawców tylko „ogólnymi wytycznymi” – jak prawidłowo wskazała Cracogna w „Postanowieniach prawnych, sądowych i administracyjnych na rzecz efektywnego rozwoju spółdzielni”, str. 4 – a nie postanowieniami prawnymi w sensie ścisłym. Jeśli ktoś chciałby podtrzymać ich charakter jako postanowień obowiązujących prawnie, musiałby podjąć ukierunkowany wysiłek na rzecz zapewnienia im konkretnego kontekstu.

¹⁶ Z regulacyjnego punktu widzenia, głównym elementem brany pod uwagę w odróżnieniu taktowania prawnego spółek (giełdowych i pozagiełdowych, za „giełdowe” należy również uznać spółki o dużym i rozproszonym akcjonariacie) jest struktura własności – patrz: niedawny „Raport grupy refleksyjnej w sprawie przyszłości europejskiego prawa spółek” (Bruksela, 5 kwietnia 2011 r., http://ec.europa.eu/internal_market/company/docs/modern/reflectiongroup_report_en.pdf) dotyczący istotności tego rozróżnienia w uregulowaniu spółek – ponieważ występuje swoisty rodzaj relacji pomiędzy spółką i jej członkami (inwestycja kapitału – nawet jeśli wynikająca z różnych motywacji członków), a charakter członkostwa i rodzaj działalności są z tego punktu widzenia nieistotne.

wspomniano, wciąż wymagają poruszenia i pełnego rozwinięcia przez znawców prawa spółdzielczego. To badanie naukowe jest warunkiem wstępnym dalszego rozwoju badań spółdzielczości i jest tym badaniem, któremu poświęcony jest niniejszy artykuł.

Po drugie, jeśli przyjrzymy się uregulowaniom krajowym spółdzielczości, nawet w ramach tej samej rodziny lub tradycji prawnej (np. prawa cywilnego), natrafimy nie na jedną, lecz wiele różnych osobowości prawnych spółdzielczości, na co wskazuje niniejszy artykuł.

Analizę utrudnia ponadto fakt, że już sam dostęp do krajowych źródeł prawa spółdzielczego nie jest prosty dla zagranicznego obserwatora lub prawnika porównawczego. W samej Europie istnieje co najmniej 6 formalnie różnych modeli prawa spółdzielczego (od kodeksu spółdzielczości, jak w Portugalii, do braku prawa spółdzielczego, jak w Irlandii),¹⁷ a sytuację skomplikowałoby dodatkowo uwzględnienie rozróżnienia pomiędzy uregulowaniami ogólnymi i szczególnymi dotyczącymi określonych rodzajów spółdzielni (oczywistym przykładem pod tym względem jest Francja), „powielaczowe” (tj. wypełniające luki) stosowanie zasad prawa spółek do spółdzielni, alternatywne reguły domyślne lub obligatoryjne w uregulowaniach spółdzielni oraz stopień kompetencji regulacyjnej przyznawanej statutom spółdzielni, etc.¹⁸

Ten aktualny stan prawa (który można również stwierdzić w przypadku porównania prawa krajowego z międzynarodowym, tj. rozporządzenia w sprawie statutu spółdzielni europejskiej i krajowych praw spółdzielczych w krajach, w których to rozporządzenie obowiązuje)¹⁹ dodatkowo komplikuje zarówno analizy prawne osobowości spółdzielni, jak i promowanie tej formy organizacyjnej przez globalne i regionalne organizacje spółdzielcze. Porównywanie w celach badawczych i komunikowanie precyzyjnie opisanej, unikatowej tożsamości z powodów politycznych jest trudniejsze w sytuacji, gdy prawa krajowe są tak zróżnicowane.

Mimo to, wydaje się, że każda teoretyczna sugestia dotycząca unifikacji, czy choćby zbliżenia do siebie praw spółdzielczych jest przyjmowana chłodno przez zainteresowanych interesariuszy z kręgów spółdzielczych nawet jeśli podkreśla się, że powinien to być proces oddolny (tj. kierowany przez sam ruch związkowy, a nie forsowany odgórnie). Być może wynika to tylko z aktualnej struktury zarządzania globalnym ruchem spółdzielczym, który wydaje się być ukierunkowany narodowo. Jeśli natomiast utrzymujemy, że zróżnicowanie praw krajowych może być konkretną przeszkodą w rozwoju spółdzielni, trudniej byłoby uzasadnić i wspierać zróżnicowanie praw w kategoriach możliwości ochrony różnic kulturowych i historycznych pomiędzy krajami i w oparciu o tę możliwość.²⁰ Zagadnienie jednolitej osobowości prawnej spółdzielni powinno zostać dodatkowo przemyślane przez ruch spółdzielczy.²¹

Na koniec, choć zagadnienie to nie jest wcale najmniej istotne, porównawcza analiza prawna osobowości spółdzielni wymaga consensusu zarówno w sprawie elementów wymagających uwzględnienia w definiowaniu takiej tożsamości, jak i – przechodząc od analizy czysto opisowej do

¹⁷ Można tu przedstawić i zaklasyfikować co najmniej 6 modeli prawa spółdzielczego: 1) brak prawa spółdzielczego (Irlandia), 2) uregulowanie spółdzielni formalnie niezależną ustawą (np. Austria, Niemcy), 3) uregulowanie spółdzielni w kodeksie handlowym (np. Czechy, Słowacja), 4) uregulowanie spółdzielni w ustawie o spółkach (np. Luksemburg) lub w kodeksie spółek (np. Belgia) bądź w ustawie o osobach fizycznych i spółkach (np. Lichtenstein), 5) uregulowanie spółdzielni w kodeksie cywilnym (np. Włochy, Holandia), 6) uregulowanie spółdzielni w kodeksie spółdzielczości (Portugalia). Jest to oczywiście rozróżnienie tylko formalne, oparte na źródle uregulowania spółdzielni. Z pewnością może się zdarzyć, że uregulowania spółdzielczości są zasadniczo identyczne bez względu na to źródło. Punkty 2) i 6) różnią się faktycznie tylko bardziej dobitnym zastosowaniem terminu „kodeks” do nazwy aktu regulującego spółdzielczość. Dodatkowe szczegóły i komentarze: Fici – „Europejskie prawo spółdzielcze”.

¹⁸ Informacje o wszystkich tych aspektach: „Analiza wdrożenia Przepisu 1435/2003 w sprawie statutu spółdzielni europejskiej”, Punkty „Streszczenie” i „Część I”, październik 2010 r. Analiza ta jest rezultatem długoterminowego projektu prowadzonego przez konsorcjum organizacji Cooperatives Europe, fundacji EKAI i fundacji Euricse (lider konsorcjum) pod kierownictwem naukowym autora niniejszego artykułu w ramach kontraktu usługowego zawartego z Komisją Europejską. Analiza została przedstawiona w październiku 2010 r. Zawiera ona zarówno omówienie wdrożenia rozporządzenia w sprawie statutu spółdzielni europejskiej oraz wyniki badania krajowych praw spółdzielczych 30^{tych} państw europejskich, a także syntezę i badanie porównawcze podkreślające z jednej strony słabości rozporządzenia w sprawie statutu spółdzielni europejskiej i potrzebę znowelizowania go, a z drugiej strony ogromne zróżnicowanie prawa spółdzielczego w Europie. Analiza dostępna jest na stronie http://ec.europa.eu/przedsiębiorstwo/policies/sme/files/sce_final_study_part_i.pdf.

¹⁹ Nie wspominając o szczególnej sytuacji wynikającej z występowania w jednym państwie różnych poziomów prawa spółdzielczego (centralnego i regionalnego), jak w przypadku Hiszpanii.

²⁰ Powstaje dodatkowa wątpliwość: czy zróżnicowanie krajowych praw spółdzielczych jest naprawdę wynikiem spuścizny kulturowych i historycznych, czy może jest w rzeczywistości konsekwencją braku jednoznacznego i jednolitego zdefiniowania osobowości spółdzielni przez globalny ruch spółdzielczy?

²¹ Nie musi to oznaczać osiągnięcia jednolitości w ogólnym uregulowaniu spółdzielni, lecz tylko w prawnym zdefiniowaniu osobowości spółdzielni. Jest to kolejny powód, dla którego analizy prawne osobowości spółdzielni są ważne i powinny być wspierane.

normatywnej – w sprawie tożsamości „idealnej”, czyli przyjmowanej jako zewnętrzna podstawa porównania. Za punkt wyjścia do analizy przyjęto niniejszym artykule „Reguły MZS” – należyce zinterpretowane – choć uznaje się tu, że jest to konwencjonalny sposób postępowania, a możliwych i uprawnionych byłoby również wiele innych podejść.²²

Z powyższych przyczyn celem niniejszego artykułu jest wskazanie problemu oraz przedstawienie możliwej metody analizy na potrzeby oglądu i rozwiązania go. Badanie osobowości prawnej spółdzielni z perspektywy międzynarodowej i porównawczej wymagałyby dodatkowych zasobów czasu, miejsca i wiedzy, a także zespołu badaczy wywodzących się z różnych krajów i tradycji prawnych.²³

3. Osobowość spółdzielni w „Regułach Międzynarodowego Związku Spółdzielczego”

Istotność „Reguł MZS” (i ogólnie „Deklaracji MZS w sprawie osobowości spółdzielni”) w analizie prawnej osobowości spółdzielni wynika z ich charakteru jako „przekonującego” źródła prawa spółdzielczego. Najsilniejszym i najbardziej konkretnym dowodem tej efektywności są wzmianki o nich lub nawet formalne transpozycje do niektórych krajowych praw spółdzielczych.²⁴

Ponadto, nie ma wątpliwości, że istotność „Reguł MZS” znacznie wzrosłaby dla tego, kto podziela wspomnianą wyżej teorię, zgodnie z którą „Reguły MZS” są zasadami prawa międzynarodowego publicznego (uwzględnionymi w rekomendacji Międzynarodowej Organizacji Pracy nr 193/2002).

„Reguły MZS” definiują pewien rodzaj organizacji gospodarczej charakteryzujący się zarówno określonymi celami, jak i swoistą strukturą zarządzania. W związku z tym niniejszy artykuł ponownie porządkuje różne stwierdzenia zgodnie z tymi dwoma kryteriami („cele” i „struktura zarządzania”), które są dwoma elementami wystarczającymi i niezbędnymi w analizie prawnej dla zidentyfikowania określonego typu organizacji i odróżnienia jej od innych.²⁵

W niniejszym artykule przyjęto szeroką koncepcję „celów” obejmującą nie tylko ostateczny cel spółdzielni, lecz również działalność prowadzoną w celu zrealizowania tego celu (w ujęciu prawnym zwanego niekiedy „przedmiotem społecznym”).²⁶ Definiując cele, niniejszy artykuł uznaje postanowienia dotyczące przeznaczenia nadwyżki za równie istotne.

Analiza nie obejmuje natomiast tych stwierdzeń, które nie wpływają na tożsamość prawną spółdzielni, takich jak dobrowolny charakter aktu założenia spółdzielni (patrz: „definicja” i reguła 1) i charakter członków, czy będą nimi osoby „fizyczne”, spółdzielnie, czy inne rodzaje organizacji (choć ten ostatni element może być ważny dla ogólnego uregulowania spółdzielni).²⁷

Większość stwierdzeń „Reguł MZS” wymaga zinterpretowania i/lub uzupełnienia w drodze interpretacji. W niektórych przypadkach jest to tylko kwestia interpretacji dosłownej, natomiast w innych konieczne są interpretacje funkcjonalne i/lub globalne. Mimo to pozostaje wiele luk regulacyjnych, które można zinterpretować albo jako dopuszczające to, co nie jest wyraźnie zabronione, albo jako zabraniające tego, co nie jest wyraźnie dozwolone.

²² Dana osobowość może zostać zakwalifikowana jako odrębna tylko o tyle, o ile znane i dobrze zdefiniowane są pozostałe osobowości. Dlatego, biorąc pod uwagę fakt, że osobowość jest koncepcją relacyjną, a spółdzielnie wymagają odróżnienia (szczególnie od spółek), dodatkowym warunkiem przeprowadzenia pewnego i wyczerpującego badania osobowości spółdzielni jest znajomość prawa dotyczącego pozostałych form prawnych organizacji (gospodarczych), a szczególnie spółek.

²³ Warto tu wspomnieć, że Fundacja Euricse podjęła niedawno projekt p.t. „Grupa ds. Analiz Europejskiego Prawa Spółdzielczego” (SGECOL), którego celem jest utworzenie stałej grupy badaczy specjalizujących się w prawie spółdzielczym. W skład Grupy wchodzi aktualnie autor niniejszego artykułu (koordynator), Gemma Fajardo (Uniwersytet Walencji), Henry Hagen (Uniwersytet Helsiński), David Hiez (Uniwersytet Luksemburski); Hans H. Munkner (Uniwersytet Marburgski) i Ian Snaith (Uniwersytet Leicester). Spotkanie inicjacyjne odbyło się w Trento, 29 i 30 listopada 2011 r. Dodatkowe informacje o Grupie i jej projekcie dostępne są na stronie <http://euricse.eu/en/node/1960>.

²⁴ Przykłady: cypryjska ustawa o spółdzielniach 22/1985 (cz. 6), maltańska ustawa o towarzystwach spółdzielczych XXX/2001 (art. 21.2), portugalski kodeks spółdzielczości 51/1996 (art. 3), rumuńska ustawa o spółdzielniach 1/2005 (art. 7.3), hiszpańska ustawa o spółdzielniach 27/1999 (art. 1.1).

²⁵ Informacje o ograniczeniach podejścia czysto funkcjonalnego i konieczności włączenia elementu organizacji lub struktury wewnętrznej w definiowaniu i rozróżnianiu różnych rodzajów organizacji gospodarczych i spółek: G. Marasà – „Le società” (wydanie 2, w *ludica*) i Zatti (red.) – „Trattato di diritto privato”, Mediolan, 2000, str. 39 i następn.

²⁶ Przykład: art. 2521.3.3 włoskiego kodeksu cywilnego (uregulowanie spółdzielni).

²⁷ Z czysto prawnego punktu widzenia jest oczywiste, że spółdzielnie – jako rodzaj organizacji prywatnej – zakładane są dobrowolnie przez swych członków. Kładąc nacisk na swobodny proces tworzenia spółdzielni, Reguły Międzynarodowego Związku Spółdzielczego służą podkreśleniu ich prywatnego (niepublicznego) charakteru, biorąc pod uwagę niepewny charakter spółdzielni w niektórych państwach i okresach (np. w byłych republikach ZSRR).

3.1. Cele spółdzielni

3.1.1. Spółdzielnia jest organizacją prowadzącą przedsiębiorstwo

W „definicji” włączonej do „Deklaracji MZS” spółdzielnia (wraz z członkami) to „współposiadane i prowadzone demokratycznie przedsiębiorstwo”.

Dlatego zgodnie z „Regułami MZS”, spółdzielnia jest organizacją szczególnego rodzaju, której aktywność polega na prowadzeniu przedsiębiorstwa. Oznacza to, że za spółdzielnie nie mogłyby zostać uznane te organizacje, których „przedmiot społeczny” jest inny (np. przyznawanie dotacji, świadczenie bezpłatnych usług, etc.).

3.1.2. Przedsiębiorstwo spółdzielcze zapewnia swym członkom „świadczenia”

„Świadczenie” przez przedsiębiorstwo spółdzielcze na rzecz swych członków wynika dosłownie z reguły 1 i 3.

Jest to jeden z najważniejszych elementów osobowości spółdzielni (szczególnie pod względem odróżnienia spółdzielni od spółek), a jednocześnie jeden z najbardziej kontrowersyjnych. Wydaje się, że według „Reguł MZS” przedsiębiorstwo spółdzielcze jest ukierunkowane na członków, dążąc do zapewnienia im świadczeń. Innymi słowy, członkowie spółdzielni – istniejący i dochodzący poprzez wniesienie kapitału (patrz: reguła 3) – są jednocześnie biorcami świadczeń zapewnianych przez spółdzielnie, które nabywają w drodze prowadzenia współpracy ze spółdzielnią.

Dlatego w spółdzielniach członkowie/właściciele są również świadczeniobiorcami/klientami: posiadają tę „podwójną właściwość”.²⁸

„Reguły MZS” nie wyjaśniają, czy identyfikacja świadczeniobiorcy-członka musi być pełna, czy może być również częściowa, co rodzi dwa fundamentalne pytania:

- a. Czy dopuszczalne jest istnienie członków nie będących świadczeniobiorcami?²⁹
- b. Czy mogą istnieć świadczeniobiorcy nie będący członkami (a więc czy spółdzielnia może świadczyć na rzecz nie-członków)?³⁰

„Reguły MZS” nie udzielają jednoznacznej odpowiedzi na żadne z tych pytań.

Choć „Reguły MZS” odnoszą się do świadczeń spółdzielni na rzecz jej członków, to jednak nie wykluczają możliwości innych rodzajów współpracy pomiędzy spółdzielnią i jej członkami, takiej jak świadczenie towarów przez spółdzielnię i świadczenie pracy przez członków (w spółdzielniach pracowniczych) lub świadczenie towarów i usług (w spółdzielniach producenckich).³¹ „Świadczenia” można więc zdefiniować szeroko i interpretować niedosłownie.

3.1.3. Spółdzielnia jest organizacją działającą w interesie swych członków, dążącą do zaspokojenia ich wspólnych potrzeb ekonomicznych, społecznych i kulturalnych

Powyższy nagłówek wynika z „definicji” zawartej w „Deklaracji MZS w sprawie osobowości spółdzielni”.

²⁸ Koncepcja ta bywa również wyrażana formułą „zasady osobowości” w celu wskazania, że właściciele i świadczeniobiorcy są w spółdzielni tożsami. Patrz: H.H. Münkner – „Dziesięć wykładów z prawa spółdzielczego”, 1982, str. 52; j.w. – „*Principios cooperativos y derecho cooperativo*”, 1988, str. 32 i następane; H.H. Münkner i C. Vernaz – „Słownik spółdzielczości z komentarzami”, Marburg, 2005, str. 140. Według tych źródeł, „Niektórzy badacze teorii spółdzielczości postrzegają tę zasadę jako najbardziej charakterystyczną cechę odróżniającą spółdzielnie od innych form organizacyjnych. Oznacza to, że – z zasady – osoby wspierające (udziałowcy i decydenci) oraz świadczeniobiorcy w przedsiębiorstwie spółdzielczym (organizacje członkowskie lub gospodarstwa domowe w przypadku spółdzielni usługowych, pracownicy w przypadku spółdzielni pracowniczych) są tymi samymi osobami, tj. są tożsami”. Powinno to również wyjaśniać klasyfikację spółdzielni jako „organizacji samopomocy” (patrz: Deklaracja Międzynarodowego Związku Spółdzielczego pod „wartościami”), biorąc pod uwagę, że spółdzielnie zakładane są przez członków w celu zaspokojenia swych wspólnych potrzeb. Formuła ta wydaje się jednak być zbyt ogólną, ponieważ w celu zaspokojenia potrzeb członków tworzone są wszystkie organizacje, a w tym spółki (w przypadku spółki jest to potrzeba zainwestowania kapitału), choć oczywiście charakter potrzeb członków spółek i członków spółdzielni jest odmienny, co – między innymi (wspólna kontrola sprawowana przez członków, demokracja, „zewnątrzny” przydział części nadwyżki, etc.) – przyczynia się do nadania spółdzielni „funkcji społecznej” co nie ma miejsca w spółkach (informacje na ten temat w tekście poniżej).

²⁹ Członkami nie będącymi świadczeniobiorcami byłiby nieuchronnie członkowie wnoszący tylko kapitał, nie współpracujący gospodarczo ze spółdzielnią – jako tacy nieodróżnialni od udziałowców spółki nawet w przypadku zróżnicowanych motywów wniesienia kapitału do spółdzielni (informacje na ten temat w tekście poniżej).

³⁰ W przypadku odpowiedzi pozytywnej, należy dodatkowo zapytać o warunki i ograniczenia dozwolonej współpracy z nie-członkami (informacje na ten temat w tekście poniżej).

³¹ Generalnie, spółdzielnie trójstronne (konsumencko-pracowniczo-producenckie) ułatwiają zrozumienie świata spółdzielnie i odpowiednie ich uregulowanie.

Stąd, w ujęciu ściśle prawnym, spółdzielnia mogłaby nie być uznawana za organizację „altruistyczną” lub, mówiąc dokładniej, za „przedsiębiorstwo społeczne”, ponieważ nie działa wyłącznie lub głównie w ogólnym interesie społeczności, lecz w interesie swych członków (tj. zazwyczaj na korzyść członków, a nie innych osób). Pod tym względem spółdzielnie nie różnią się od spółek.³²

Nie oznacza to jednak pominięcia określonej funkcji społecznej spółdzielni (w porównaniu ze spółkami),³³ co wynika z ich celu – spełniania potrzeb innych niż zarabianie na kapitale, ich określonej struktury zarządzania – gdzie osoby liczą się bardziej niż kapitał, a ich głosy liczą się równo z uwagi na zasadę demokracji (patrz: punkty 3.2.1 i 3.2.3) oraz różnych obowiązków w zakresie przeznaczenia „zewnętrznej” nadwyżki zawartych w „Regułach MZS” (patrz: punkt 3.1.4).³⁴

To z tego powodu ustawodawcy krajowi mogą korzystać z formy spółdzielczej do wprowadzania przedsiębiorstwa społecznego do krajowych systemów prawnych. Pierwszym pokoleniem praw o przedsiębiorstwach społecznych w Europie, zapoczątkowanym we Włoszech w 1991 r., były ustawy o spółdzielniach społecznych: szczególnym rodzaju spółdzielni charakteryzującym się celem realizowanym w interesie ogólnym.³⁵

Rzeczywiście, potrzebne jest odróżnienie koncepcyjne spółdzielni społecznych od „pozostałych”. Cele spółdzielni społecznych różnią się od celów pozostałych spółdzielni (czy tylko spółdzielni, do których odnoszą się „Reguły MZS”), ponieważ, jak stwierdza na przykład włoska ustawa nr 381/91 o spółdzielniach społecznych, „działają one w ogólnym interesie społeczności”, a nie głównie w interesie swych członków, jak stwierdzono w definicji spółdzielni zawartej w „Deklaracji MZS”.³⁶

Z drugiej strony, spółdzielnie pełnią funkcję społeczną, która przyczynia się do odróżnienia ich od spółek i, jak powiedziano, do zbliżenia ich do przedsiębiorstw społecznych.

3.1.4. Spółdzielnia może wynagradzać swych członków za wniesiony kapitał tylko częściowo (ograniczenie do częściowej wypłaty z zysku) i jest zobowiązana do przeznaczenia nadwyżki na określone cele, a w tym zewnętrzne/altruistyczne, takie jak świadczenia na rzecz ruchu spółdzielczego i społeczności

Reguła 3 stwierdza wyraźnie, że celem spółdzielni nie może być wyłącznie zysk, czyli wynagradzanie członków za wniesiony kapitał (co, przez kontrast, jest typowym celem spółek). W spółdzielniach dopuszczalne jest jedynie ograniczone wynagrodzenie za wniesiony kapitał. To kolejny z najważniejszych elementów osobowości spółdzielni, który przyczynia się istotnie do odróżnienia jej od spółek (nie podlegających normalnie żadnym ograniczeniom w podziale zysku).

„Reguły MZS” nie określają, jaki zwrot na kapitale jest dozwolony, czyli nie definiują limitów podziału zysku.

Ponadto, „Reguły MZS” wspominają o pewnych celach, na które powinny zostać przeznaczone

³² Szczególnie R. Kraakman, J. Armour i in. – „Anatomia prawa przedsiębiorstw. Podejście porównawcze i funkcjonalne”, wydanie 2, Oxford, 2009, str. 15 – utrzymują, że „przedsiębiorstwa gospodarcze są efektywnie szczególnym rodzajem spółdzielni produkcyjnej, w której kontrola i zyski są powiązane z wniesieniem określonego wkładu, a mianowicie kapitału”. Innymi słowy, wg autorów, są one „spółdzielniami kapitałowymi” o szczególnej formie przewidzianej prawnie. Należy zauważyć, że ten spór toczy się od ponad 100 lat, zainicjowany (wg wiedzy autora) przez ekonomistę włoskiego, zdaniem którego niemożliwe jest odróżnienie spółdzielni od innych organizacji gospodarczych (patrz: Pantaleoni M. – „*Esame critico dei principi teorici della cooperazione*” w *Giornale degli economisti*, 1898, str. 202 i następne). Oczywiście, w tekście przyjęto bardzo ścisłą koncepcję „przedsiębiorstwa społecznego” – zgodnie z włoską tradycją prawną. Jak dowodzą włoskie przepisy nr 381/91 o spółdzielniach społecznych i 155/06 o przedsiębiorstwach społecznych, przedsiębiorstwami społecznymi są tylko te organizacje, które działają w interesie ogółu, a nie w interesie członków (interes członków może być realizowany tylko w zakresie, w jakim sami członkowie należą do kategorii beneficjentów przedsiębiorstwa spółdzielczego, działając w interesie których przedsiębiorstwo spółdzielcze realizuje interes ogólny).

³³ Funkcja społeczna spółdzielni została na przykład jednoznacznie uznana w art. 45 włoskiej Konstytucji.

³⁴ Patrz: A. Fici – „Spółdzielnie i przedsiębiorstwa społeczne: Profil porównawczy i prawny” w B. Roelants (red.) – „Spółdzielnie i przedsiębiorstwa społeczne. Ramy zarządcze i normatywne”, Bruksela, 2009, str. 77 i następne.

³⁵ Sytuacja zmieniła się częściowo po wprowadzeniu w Europie ogólnych uregulowań „przedsiębiorstw społecznych”, w których kwalifikacja ta nie zależy od przyjęcia formy spółdzielczej, co oznacza, że mogą być tworzone przedsiębiorstwa społeczne o różnych formach (stowarzyszenie, fundacja, spółdzielnia, a nawet spółka). Patrz: Fici – „Spółdzielnie i przedsiębiorstwa społeczne: Profil porównawczy i prawny”.

³⁶ Źródła informacji o aspektach prawnych włoskich spółdzielni społecznych: R. Lolli – „Spółdzielnie społeczne w kontekście ostatnich uregulowań włoskich” (w języku angielskim) w D. Hiez (red.) – „*Droit comparé des coopératives Européennes*”, Bruksela, 2009, str. 73 i następne; A. Fici – „*Cooperative sociali e riforma del diritto societario*” w *Rivista di diritto privato*, 2004, nr 1, str. 75 i następne (opracowanie wcześniejsze, w języku włoskim).

nadwyżki:

- rozwój spółdzielni z ewentualnym tworzeniem rezerw, z których co najmniej część powinna być wyłączona z podziału (reguła 3),
- świadczenie na rzecz członków proporcjonalnie do operacji gospodarczych realizowanych przez nich w spółdzielni (reguła 3),
- wspieranie innych działań zatwierdzonych przez członków (reguła 3),
- kształcenie i szkolenie członków, kierowników i innych osób oraz informowanie ogółu społeczeństwa (reguła 5),
- umacnianie ruchu spółdzielczego (reguła 6),
- realizowanie polityk na rzecz zrównoważonego rozwoju społeczności (reguła 7).

Pod tym względem „Reguły MZS” są dość niejednoznaczne.

Z pewnością nie kładą wystarczającego nacisku na podział nadwyżki w proporcji do współpracy członków ze spółdzielnią, co powinno być wyróżniającym spółdzielnię sposobem wynagradzania członków, biorąc pod uwagę ich „podwójną właściwość”. Rzeczywiście, podczas gdy członkowie spółki (tj. udziałowcy) są wynagradzani proporcjonalnie za wniesienie kapitału, członkowie spółdzielni powinni być wynagradzani proporcjonalnie za współpracę ze spółdzielnią.

Źródło tak ważne, jak „Reguły MZS” powinno definiować przynajmniej ten szczególny rodzaj wynagrodzenia członka spółdzielni (np. jako „zwroty części nadwyżki”).³⁷

„Reguły MZS” powinny wyraźniej ustalać, że spółdzielnia zobowiązana jest do tworzenia niepodzielnych rezerw jako gwarancji stabilności finansowej (uwzględniając szczególnie zmienność kapitału, jaką przewidują różne prawa spółdzielcze – również w wyniku wychodzenia członków ze spółdzielni) i solidarności międzypokoleniowej pomiędzy członkami.

Także mechanizm niepodzielnych rezerw wymaga lepszego objaśnienia, szczególnie w kontekście do pytania, czy ich wypłata jest możliwa w przypadku wyjścia członka ze spółdzielni lub rozwiązania spółdzielni. Generalnie, status prawny organizacji pożytku publicznego powinien obejmować wymóg, by skumulowane rezerwy nie były wypłacane również w przypadku wyjścia członka lub rozwiązania organizacji, ponieważ w innym przypadku miałyby miejsce wypłata zysków „po fakcie”. Jednak w spółdzielniach sytuacja jest bardziej złożona, ponieważ mogą one z jednej strony częściowo wynagradzać kapitał wpłacony, a z drugiej wynagradzać członków proporcjonalnie do wartości ich współpracy ze spółdzielnią.

Na koniec, choć należy jasno stwierdzić, że przeznaczenia zewnętrzne/altruistyczne nadwyżki zgodnie z regułami 5 (w odniesieniu do informowania ogółu społeczeństwa), 6 i 7 są obowiązkowe, to jednak zakres tego obowiązku nie jest zdefiniowany w żaden sposób.³⁸

3.2. Struktura zarządzania

3.2.1. Spółdzielnia jest organizacją demokratyczną

Demokratyczny charakter spółdzielni wspomniany w „definicji” i w deklaracji „wartości” został rozwinięty w regule 2, zgodnie z którą „członkowie spółdzielni pierwszego rzędu mają równe prawa głosu („jeden członek, jeden głos”), natomiast spółdzielnie pozostałych rzędów są również organizowane w sposób demokratyczny”.

Tu przechodzimy do esencji osobowości spółdzielni³⁹ i rozróżnienia pomiędzy spółdzielniami i spółkami, biorąc pod uwagę fakt, że w tych ostatnich standardową zasadą organizacji jest „jedna akcja, jeden głos”.⁴⁰ W spółdzielniach każdy członek dysponuje głosem bez względu na wielkość

³⁷ Wynagrodzenie to określane jest w prawie i teorii spółdzielczości różnymi terminami: zwroty części nadwyżki (przykład: art. 93.2 maltańskiej ustawy o towarzystwach spółdzielczych XXX/2001), zwroty spółdzielcze, refundacje spółdzielcze, etc. Niestety, w innych uregulowaniach prawnych są one zwane „dywidendami”, co nie ułatwia odróżnienia go od zysków rentierskich [patrz: art. 66 Rozporządzenia Rady WE nr 1435/2003 z 22 lipca 2003 r. w sprawie statutu spółdzielni europejskiej].

³⁸ Jak już wskazano, zewnętrzne/altruistyczne przeznaczenia nadwyżki są kolejnym elementem funkcji społecznej spółdzielni.

³⁹ Do głównych elementów wewnętrznej funkcji społecznej spółdzielni należą również szkoła demokracji, szkoła przedsiębiorczości i instrument demokracji gospodarczej lub demokratyzacji rynku.

⁴⁰ Przykład: art. 2351.1 włoskiego kodeksu cywilnego dotyczący spółek publicznych z ograniczoną odpowiedzialnością.

wniesionego kapitału, co oznacza, że wszyscy członkowie traktowani są jako równi bez względu na różnicowanie ich indywidualnego udziału finansowego w spółdzielni. To dlatego w niektórych systemach prawnych spółdzielnie uznaje się za stowarzyszenia osób i dlatego członków spółdzielni nie uznaje się za udziałowców choć, w rzeczywistości, wnoszą kapitał do swej spółdzielni (patrz: reguła 3). Ponadto jest to powód dominacji osób „fizycznych” w spółdzielniach,⁴¹ i powód, dla którego kapitał i udziały w spółdzielni nie pełnią takiej samej funkcji (organizacyjnej i ekonomicznej), jak w spółkach.

„Reguły MZS” nie zawierają żadnego wyraźnego wyjątku od zasady „jeden członek, jeden głos” w spółdzielniach pierwszego rzędu, więc można zapytać, czy w świetle reguły 2 krajowe prawa spółdzielcze mogą przewidywać wyjątki, a w przypadku odpowiedzi twierdzącej, w jakim zakresie i na jakich warunkach.

Reguła 2 jest bardziej ogólna tylko w odniesieniu do spółdzielni drugiego, trzeciego lub wyższego rzędu, od których żąda demokratycznej organizacji, lecz niekoniecznie przyjęcia zasady „jeden członek, jeden głos”. Ściśle mówiąc, za spółdzielnie pozostałych rzędów powinny być uznawane tylko te, które tworzone są przez spółdzielnie pierwszego rzędu, co zawęży pole do potencjalnych zwolnień prawnych od zasady „jeden członek, jeden głos”. Nie jest w pełni jasne, co mogłoby tworzyć demokratyczny sposób organizacji w sytuacji nie obowiązywania zasady „jeden członek, jeden głos”.⁴²

3.2.2. Spółdzielnia jest organizacją kierowaną przez jej członków (kontrola zewnętrzna jest niedozwolona)

W pewnym sensie, reguła 4 dopełnia demokratyczną zasadę administrowania (patrz: punkt 3.2.1), wzmacniając w ten sposób jej skutki. Reguła 4 wyjaśnia zarówno to, że pojedynczy członek nie może kontrolować spółdzielni (co wynika już z zasady „jeden członek, jeden głos”) jak i to, że wszyscy członkowie jako całość powinni mieć swobodę zarządzania spółdzielnią bez wpływów zewnętrznych pochodzących na przykład z umów o finansowanie.⁴³

W przypadku praw spółdzielczych dopuszczających uczestnictwo w spółdzielni członków-inwestorów nie będących świadczeniobiorcami – co jest częste w europejskich uregulowaniach krajowych – reguła 4 powinna również zapobiegać kontrolowaniu spółdzielni przez tę kategorię członków.

Być może za daleko idącą byłaby interpretacja, wedle której reguła ta wyklucza możliwość przyjmowania nie-członków do organu zarządczego spółdzielni lub, co najmniej, wymaga, by większość członków organu zarządczego była członkami spółdzielni. W rzeczywistości, jeśli administratorzy nie będący członkami są wybierani i mogą być usuwani przez członków, członkowie zachowują (choć pośrednio) kontrolę nad spółdzielnią, a reguła 4 byłaby pod tym względem przestrzegana.⁴⁴

3.2.3. Spółdzielnia jest organizacją „otwartą”

Otwarte członkostwo w spółdzielniach ustanawia reguła 1, zgodnie z którą „Spółdzielnie są organizacjami o dobrowolnej przynależności, otwartymi na wszystkie osoby zdolne do korzystania z ich świadczeń i gotowe do przyjęcia obowiązków wynikających z członkostwa, nie kierującymi się uprzedzeniami ze względu na płeć, status społeczny, rasę, przekonania polityczne, czy wyznanie”.

Stwierdzenie to można jednak interpretować na dwa sposoby:

⁴¹ Patrz: punkt 8 preambuły Rozporządzenia w sprawie statutu spółdzielni europejskiej cytowany w punkcie 56 wyroku Trybunału Sprawiedliwości UE z 8 września 2011 r.

⁴² Za możliwą metodę demokratyczną można w tym przypadku uznać to, że każda spółdzielnia, w skład której wchodzi spółdzielnia niższego lub wyższego szczebla dzieli głosy proporcjonalnie do liczby swych członków.

⁴³ Ten aspekt wymagałby dalszej analizy ze zwróceniem szczególnej uwagi na przedmiot grup spółdzielczych składających się ze spółdzielni kontrolowanych przez pojedynczą spółdzielnię. Patrz: art. 2545-7 włoskiego kodeksu cywilnego dotyczący „połączonej grupy spółdzielni”.

⁴⁴ Należy jednak odnotować, że niektóre jurysdykcje europejskie żądają, by w skład zarządu lub organu administrującego spółdzielnią wchodził tylko członkowie. Patrz: „Analiza wdrożenia przepisu 1435/2003 w sprawie statutu spółdzielni europejskiej”, „Część I”. Inne rozwiązanie przyjęto w prawie włoskim – w którym członkami-beneficjentami musi być co najmniej większość administratorów (art. 2542.2 kodeksu cywilnego) – i w Rozporządzeniu w sprawie statutu spółdzielni europejskiej w odniesieniu do organu nadzorczego w systemie dwupoziomym (art. 39.3) i w odniesieniu do organu administrującego w systemie jednopoziomym (art. 42.2).

- a. Spółdzielnia jest zobowiązana do przyjmowania w poczet członków tych, którzy – mogąc skorzystać z jej świadczeń – wnioskuje o przyjęcie (zasada „otwartych drzwi”).
- b. W zakresie bardziej ograniczonym – jeśli spółdzielnia postanowi przyjąć nowych członków, nie może ich dobierać na dyskryminujących zasadach.

W tym pierwszym przypadku mielibyśmy obowiązek przyjęcia nowych członków, a w drugim tylko zakaz dyskryminacji.

Z przyjęcia pierwszej interpretacji wynikałby problem zarówno w ustalaniu merytorycznych wymogów, jak i limitów tego zobowiązania. Jeśli odmowa ze strony spółdzielni jest uzasadniona, jak sprawować kontrolę nad decyzjami spółdzielni w sprawie wniosków o przyjęcie i jak chronić strony trzecie zainteresowane członkostwem?

Ponadto, w świetle zasady „otwartych drzwi” bardzo trudno byłoby usprawiedliwić spółdzielnię, która trwale współpracuje z nie-członkami, lecz mimo to odrzuca wnioski o przyjęcie (szczególnie jeśli wnioski te pochodzą od współpracujących nie-członków). Ta sama trudność pojawiłaby się w sytuacji, gdy spółdzielnia faktycznie stosuje do świadczeniobiorców nie będących członkami te same warunki, jakie stosuje do swych świadczeniobiorców będących członkami, biorąc pod uwagę, że ci pierwsi nie mieliby w żadnym przypadku uprawnień zarządczych, które ci drudzy mieliby jako członkowie spółdzielni.

Otwarty charakter spółdzielni więcej niż implikuje zmienność kapitału będącą wyłącznie technicznym instrumentem prawnym ułatwiającym przyjmowanie nowych członków w organizacji, która jest ze swej natury „otwarta”.⁴⁵

Konieczna jest jeszcze jedna uwaga dotycząca różnicy koncepcyjnej pomiędzy organizacją „otwartą”, taką jak spółdzielnia, zgodnie ze zdecydowanie ścisłą interpretacją reguły 1, i organizacją, której akcje mogą cyrkulować swobodnie, co jest zasadą w spółkach.⁴⁶

Organizacja „otwarta” to organizacja zainteresowana lub zobowiązana prawnie do dzielenia wytwarzanych świadczeń/pożytków z podmiotami trzecimi poprzez przyjęcie ich w poczet swych członków. Jest to manifestacja „solidarności” organizacji i jej „funkcji społecznej” wynikającej z faktu, że aktualni i byli członkowie organizacji nie są jej wyłącznymi beneficjentami. Istniejący członkowie organizacji „otwartej” akceptują potencjalne umniejszenie ich świadczeń/pożytków wskutek przyjęcia nowych członków.⁴⁷ Ta zasada nie mogłaby zostać przeniesiona na organizację, której akcje są swobodnie przenoszalne, ponieważ cyrkulacja akcji powoduje tylko zmianę właściciela, lecz nie całkowitą liczbę właścicieli (a więc beneficjentów organizacji). Stąd, spółki są organizacjami, których akcje są normalnie przenoszalne, lecz nie „otwartymi” w wyżej wspomnianym znaczeniu, na co wskazuje również mechanizm zmiany kapitału poprzez emisję nowych akcji, chronicy zazwyczaj istniejącą równowagę w spółce poprzez umożliwienie istniejącym udziałowcom dokupienia akcji.⁴⁸

3.3. Osobowość spółdzielni wg „Reguł MZS” i w porównaniu z osobowością prawną spółek – podsumowanie

Zamieszczona poniżej tabela podsumowuje wyniki powyższej analizy osobowości spółdzielni zdefiniowanej w „Regułach MZS” oraz porównuje ją ze zwykłą osobowością prawną spółek: różnice są oczywiste.

⁴⁵ Przykład: art. 1.2 i art. 3. 5 Rozporządzenia w sprawie statutu spółdzielni europejskiej. Drugie z tych postanowień przewiduje, że „Zmiana wielkości kapitału nie wymaga nowelizacji statutów ani ujawnienia”, co jest istotą prawną zmienności kapitału.

⁴⁶ Natomiast w spółdzielniach obowiązuje przeciwna zasada: przeniesienia udziałów wymagają upoważnienia ze strony administratorów. Przykład: art. 2530.1 włoskiego kodeksu cywilnego. Jednak ten aspekt regulacyjny praw spółdzielczych powinien być badany w połączeniu z aspektem rezygnacji członka, ponieważ liberalne uregulowanie rezygnacji (faktycznie występujące w niektórych prawach spółdzielczych) może skompensować nakazowy reżim przenoszenia udziałów.

⁴⁷ Strony trzecie przyjmą oczywiście po przyjęciu również ryzyka i straty, lecz fakt, że wnioskuje o przyjęcie dobrowolnie wyjaśnia to, co tekst stara się podkreślić.

⁴⁸ Na przykład, w celu zapewnienia ochrony istniejącym członkom, art. 2441.1 włoskiego kodeksu cywilnego przyznaje im prawo pierwszeństwa do objęcia nowych udziałów w proporcji do udziałów już posiadanych, które to pierwszeństwo może zostać wyłączone tylko wówczas, gdy wymaga tego interes spółki (art. 2441.5).

Tabela 1: Osobowość spółdzielni wg „Reguł MZS” i w porównaniu z osobowością prawną spółek – podsumowanie

	Osobowość spółdzielni wg MZS	Osobowość spółki
Charakter działalności	Przedsiębiorstwo	Przedsiębiorstwo
Charakter świadczeniobiorców	Członkowie	Brak ograniczeń
Główny cel	Działanie w interesie użytkowników-członków - również poprzez wynagradzanie ich proporcjonalnie do ilości/jakości operacji gospodarczych realizowanych przez nich w spółdzielni	Działanie w interesie udziałowców poprzez wynagradzanie ich proporcjonalnie do wniesionego kapitału
Dodatkowe cele	Wspieranie nowych członków spółdzielni (w tym przez tworzenie niepodzielnych rezerw), ruchu spółdzielczego i społeczności	Brak dodatkowych celów
Zasada zarządzania	„Jeden członek, jeden głos”	„Jedna akcja, jeden głos”
Kontrola	<ul style="list-style-type: none"> • Kontrola sprawowana wspólnie przez członków • Kontrola zewnętrzna niedopuszczalna 	<ul style="list-style-type: none"> • Spółkę kontrolować może jeden udziałowiec (mogą istnieć również spółki jednoosobowe) • Kontrola zewnętrzna możliwa
Organizacja „otwarta”	Tak	Nie

4. Osobowość spółdzielni a prawa spółdzielcze

Ta część artykułu stawia pytania, które wydają się najważniejsze z punktu widzenia osobowości spółdzielni, prowokowane przez prawa spółdzielcze kilku państw europejskich, szczególnie jeśli dla dobra porównania przyjmiemy osobowość spółdzielni wg MZS jako idealną. Opisano tu również ogromne zróżnicowanie definicji spółdzielni w uregulowaniach krajowych w Europie oraz w transpozycji każdej z reguł MZS.

4.1. Brak prawa spółdzielczego (i osobowości prawnej spółdzielni)

Po pierwsze, należy zapytać, czy brak krajowego uregulowania spółdzielczości, a w rezultacie brak osobowości prawnej spółdzielni, jest zgodny z rekomendacją MOP nr 193/2002, szczególnie jeśli jest ona uznawana za źródło prawa międzynarodowego publicznego.

W rzeczywistości, w punkcie 6 tej rekomendacji stwierdza się, że „Zrównoważone społeczeństwo wymaga istnienia silnych sektorów publicznego i prywatnego, jak również silnego sektora spółdzielczego, sektora ‘wzajemnościowego’, społecznego i pozarządowego. W tym kontekście rządy powinny wprowadzać w życie sprzyjające spółdzielniom politykę i ramy prawne zgodne z charakterem i funkcją spółdzielni oraz kierujące się wartościami i zasadami spółdzielczości”. Natomiast w punkcie 10(1) dodano: „Państwa członkowskie powinny również przyjąć szczególne regulacje prawne dotyczące kierujące się wartościami i zasadami spółdzielczości określonymi w ustępie 3, a w razie potrzeby nowelizować te regulacje”.

Choć doskonalenie prawa spółdzielczego dla promocji spółdzielni jest zagadnieniem, które może być poruszane we wszystkich krajach europejskich, istnieje w Europie kraj nie posiadający żadnych szczególnych uregulowań spółdzielczości: Irlandia.

W Irlandii trwa obecnie debata o tym, czy szczególne prawo spółdzielcze jest niezbędne.⁴⁹ Jeśli potraktować rekomendację 193/2002 MOP jako źródło prawa międzynarodowego publicznego, wydaje się oczywiste, że ta debata musi nie tylko ocenić praktyczne znaczenie dla spółdzielni posiadania lub nie posiadania osobowości prawnej – również poprzez uczynienie odpowiedniego porównania, z punktu widzenia pozytywnych wyników dla ruchu spółdzielczego, pomiędzy krajami o podejściu „niskonormatywnym”, takich jak Dania i krajami o podejściu „wysokonormatywnym”, takich jak Norwegia⁵⁰ – lecz również uwzględnić moc wiążącą rekomendacji 193/2002 MOP i „Reguł MZS” włączonych do rekomendacji (pomijając nawet zagadnienie jednorodności w krajowej osobowości prawnej spółdzielni jako czynnika rozwoju spółdzielczości).⁵¹

4.2. Słabe uregulowania osobowość spółdzielni (i model „podwójnej ścieżki” regulacji spółdzielczości)

Niektóre prawa spółdzielcze regulują spółdzielnie w taki sposób, że osobowość spółdzielni niemal nie istnieje lub jest co najmniej niezgodna z osobowością wg „Reguł MZS”. W tych przypadkach odróżnienie spółdzielni od spółek jest trudne.⁵²

W niektórych przypadkach wynika to z oparcia uregulowania spółdzielczości wyłącznie na domyślnych zasadach, tj. zasadach, które nie są obligatoryjne i z przestrzegania których można zrezygnować, więc obowiązują tylko wówczas, gdy statut spółdzielni nie stanowi inaczej.

Na przykład, uregulowania spółdzielczości w Luksemburgu nie zawierają przepisów dotyczących współpracy spółdzielni z członkami, podziału nadwyżki w relacji do tej współpracy, czy tworzenia niepodzielnych rezerw. Ponadto, zasada „jeden członek, jeden głos” obowiązuje tylko w przypadku braku uregulowania tej kwestii przez statut spółdzielni (art. 117.1.4 ustawy o spółkach handlowych z 10.08.1915).⁵³ Sytuacja w tym kraju jest jeszcze trudniejsza jeśli wziąć pod uwagę liczbę „towarzystw spółdzielczych zorganizowanych jako spółki akcyjne” (art. 137-1 i następane ustawy z 10.08.1915 zmienionej ustawą z 10.06.1999), zdefiniowanych słusznie jako „karykatury” spółdzielni.⁵⁴

Podobnymi przykładami są prawa spółdzielcze w Holandii (kodeks cywilny, tom II) i Szwecji (EFL SFS 1987:667). Nie nadają one spółdzielniom pełnej osobowości i nawet te aspekty, które obejmują (w tym demokracja) są w rzeczywistości regulowane tylko domyślnymi zasadami, co uprawnia statuty spółdzielni do wprowadzania innych rozstrzygnięć.

Nieco inna jest sytuacja w tych państwach, które przyjęły model „podwójnej ścieżki” uregulowania spółdzielczości, ponieważ uznają one dwa (pod)typy lub dwie (pod)kategorie spółdzielni: jedną charakteryzującą się bardzo słabą osobowością spółdzielczą, drugą przejawiającą jakieś cechy tej osobowości – co nie oznacza jednak, że cechy te korespondują z tymi, które charakteryzują osobowość spółdzielni wg MZS – i są one konieczne, by spółdzielnie kwalifikowały się do określonego traktowania podatkowego.

Wyróżniającymi się przykładami są prawa spółdzielcze w Belgii, Danii i Włoszech.

Uregulowania spółdzielni w Belgii zawiera tom VII Kodeksu Spółek z 1999 r. Spółdzielnia belgijska w postaci uregulowanej w Kodeksie Spółek jest zasadniczo spółką o zmiennych zarówno kapitale,

⁴⁹ Patrz: argumentacja E.W. De Barbieri'ego – „Ułatwienie rozwoju spółdzielni reformą prawa w Irlandii: Trzy zalecenia z ustawodawstwa USA, Norwegii i Brukseli” w *Dzienniku Analiz Spółdzielczości* nr 42.1, 2009, str. 37 i następane – że „Irlandia potrzebuje prawa chroniącego osobowość spółdzielczą i umożliwiającego ogółowi jednoznaczne odróżnienie spółdzielni od innego rodzaju osoby prawnej” (str. 39); E. Carey – „Osobowość spółdzielcza. Czy potrzebuje uregulowania?”, j.w., str. 49 i następane.

⁵⁰ Patrz: Carey – „Osobowość spółdzielcza. Czy potrzebuje uregulowania?”, str. 50.

⁵¹ Debata w Irlandii skorzystalaby na dyskusji, która odbyła się w Norwegii przed kodyfikacją prawa spółdzielczego. Patrz: Fjortoft i Gjems-Onstad – „Prawo spółdzielcze w Norwegii. Czas na kodyfikację?”.

⁵² Ponieważ dotyczy to prawa w sensie ścisłym (jako zbiór wiążących zasad uchwalony formalnie przez władze zdolne do wymuszenia ich przestrzegania), wniosek ten jest prawdziwy również wówczas, gdy rozważy się możliwość, że statuty spółdzielcze obejmują wszystkie elementy osobowości spółdzielni zdefiniowane przez Międzynarodowy Związek Spółdzielczy, co z pewnością może się zdarzyć i mogłoby być nawet normą w niektórych państwach, w których uregulowanie spółdzielni jest nieobecne lub słabe. Należy odnotować, że w tych państwach dobrowolne poddanie się spółdzielni zasadom i wartościom spółdzielczości jest jednym z argumentów wykorzystywanych przez oponentów kodyfikacji prawa spółdzielczego do zaprzeczania zapotrzebowaniu na tę kodyfikację.

⁵³ Patrz: D. Hiez – „Luksemburg” w „Analizie wdrożenia przepisu 1435/2003 w sprawie statutu spółdzielni europejskiej”, „Część II: Raporty krajowe”, październik 2010 r.; D. Hiez – „*Les coopératives luxembourgeoises: l'exemple d'un système libéral*” w Hiez (red.) – „*Droit comparé des coopératives Européennes*”, str. 145 i następane.

⁵⁴ Patrz: Hiez – „*Les coopératives luxembourgeoises: l'exemple d'un système libéral*”, str. 154 i następane.

jak i liczbie członków (art. 350). Brak postanowienia o współpracy z członkami. Nadwyżka spółdzielni może zostać podzielona pomiędzy członków bez ograniczeń. Nie wspomina się o zwrotach części nadwyżki jako sposobie podziału nadwyżki. Zasada „jeden członek, jeden głos” może zostać zniesiona statutem spółdzielni (art. 382.1).

Przez kontrast, prawo belgijskie (ustawa 20/7/1955 i dekret królewski z 08.01.1962) przyznaje szczególne traktowanie podatkowe tym spółdzielniom, które wypłacają tylko ograniczone odsetki, o ile w ogóle, od kapitału wniesionego przez członków (art. 1.2.6 dekretu), dzielą nadwyżkę pomiędzy członków proporcjonalnie do ich współpracy ze spółdzielnią (art. 1.2.5) i przyznają pojedynczemu członkowi nie więcej niż pewien odsetek całkowitej liczby głosów (art. 1.2.3).⁵⁵

Prawem obowiązującym spółdzielnie w Danii jest ustawa jednolita o pewnych przedsięwzięciach gospodarczych nr 651 z 15.06.2006. Ustawa ta zawiera definicję spółdzielni ściślejszą niż występująca w belgijskim Kodeksie Spółek.

Zgodnie z art. 4 duńskiej ustawy nr 651/2006, „spółdzielnia (towarzystwo spółdzielcze) jest przedsięwzięciem [...] którego celem jest wspieranie realizacji wspólnych interesów członków poprzez udział tych osób w działaniach gospodarczych w charakterze nabywców, dostawców lub w dowolnej innej tego typu roli i których zysk – oprócz normalnych odsetek od wpłaconego kapitału – jest albo dzielony pomiędzy członków proporcjonalnie do ich udziału w obrotach albo pozostaje niepodzielony w przedsięwzięciu”. Definicja ta ewidentnie zawiera pewne podstawowe elementy osobowości spółdzielni. Podkreśla szczególny charakter członkostwa/własności w spółdzielni (członkowie jako świadczeniobiorcy), ograniczenie podziału zysku („normalne odsetki”) i obowiązek podzielenia nadwyżki proporcjonalnie do współpracy członków ze spółdzielnią (tj. zwroty części nadwyżki). Brak jednak postanowień o niepodzielnych rezerwach, zewnętrznym przeznaczeniu nadwyżki (na rzecz ruchu spółdzielczego lub społeczności), demokracji i otwartym charakterze spółdzielni.

Duńska ustawa nr 1001/2009 uznaje za „spółdzielnie opodatkowane”, a więc uprawnione do szczególnego traktowania podatkowego, te spółdzielnie, które realizują interesy co najmniej 10 członków, w których wartość współpracy z nie-członkami nie przekracza 25% całkowitego obrotu i które dzielą nadwyżkę wśród członków (niezależnie od normalnych odsetek od kapitału w wysokości stopy dyskontowej Narodowego Banku Danii), proporcjonalnie do ich obrotów ze spółdzielnią lub reinwestują ją.⁵⁶ W rezultacie, duńskie prawo podatkowe nie nakłada dodatkowych wymogów, lecz tylko określa ogólne dla celów podatkowych.

Włoskie prawo spółdzielcze po reformie z 2003 r. (Kodeks Cywilny, tom V, art. 2511 i następne) zawiera szczególne rozróżnienie pomiędzy „spółdzielniami głównie wzajemnymi” i „pozostałymi”, czyli „spółdzielniami głównie niewzajemnymi”.

Choć w uregulowaniu pierwszej z tych kategorii spółdzielni uwzględnione zostały wszystkie aspekty osobowości spółdzielni (co jednak nie oznacza, że regulacja ta ma sama w sobie być uznawana za zgodną z „Regułami MZS”),⁵⁷ to druga kategoria charakteryzuje się brakiem ograniczeń wobec współpracy z nie-członkami, wypłat członkom dywidend od wpłaconego kapitału, rezerw i pozostałości aktywów w razie rozwiązania.

Zgodnie z modelem określonym tu mianem „podwójnej ścieżki”, tylko „spółdzielnie głównie wzajemne” korzystają ze szczególnego traktowania podatkowego, co oznacza, że również we

⁵⁵ Patrz: D. D’Hulstère – „Belgia” w „Analizie wdrożenia przepisu 1435/2003 w sprawie statutu spółdzielni europejskiej”, „Część II: Raporty krajowe”, październik 2010 r.; M. Coipel – „*Les avatars de la coopérative en droit belge*” w Hiez (red.) – „*Droit comparé des coopératives Européennes*”, str. 125 i następne. Dodatkowe informacje o belgijskim prawie spółdzielczym: A. Coates i W. Van Opstal – „Zalety i wady zróżnicowania uregulowań prawnych przedsiębiorczości społecznej. Wnioski z rozwiązań belgijskich” – artykuł zaprezentowany na 2^{9ej} konferencji międzynarodowej EMES poświęconej przedsiębiorstwom społecznym, Trento (1-4 lipca 2009), www.emes.net.

⁵⁶ Patrz: G. Jakobsen – „Dania” w „Analizie wdrożenia przepisu 1435/2003 w sprawie statutu spółdzielni europejskiej”, „Część II: Raporty krajowe”, październik 2010 r.

⁵⁷ By spółdzielnia włoska mogła zostać uznana za „zasadniczo wzajemną”, musi zostać spełnionych kilka warunków: ograniczona współpraca gospodarcza z nie-członkami, ograniczony podział dywidend o kapitału wpłaconego, przydział nadwyżki zgodnie z wielkością lub jakością współpracy członków ze spółdzielnią, obowiązkowe i niepodzielne fundusze rezerwowe, bezinteresowny podział aktywów w przypadku rozwiązania, etc.

Włoszech prawo podatkowe jest najistotniejsze dla osobowości spółdzielni.⁵⁸

Powyższe przykłady wskazują, że nazywać się „spółdzielnią” w Europie mogą również organizacje, których charakter odbiega od charakteru spółdzielni w rozumieniu „Reguł MZS” i rekomendacji 193/2002 MOP. Problemem jest to, że prawo na to pozwala. Głównym pytaniem jest, czy rekomendacja 193/2002 MOP jest naprawdę wiążąca, jak należy ją egzekwować i czy ta sytuacja prawna szkodzi ruchowi związkowemu.

Natomiast w innych państwach europejskich prawa spółdzielcze tworzą osobowości spółdzielni bliższe tym z „Reguł MZS”. Z tego punktu widzenia, w Europie istnieją zarówno „tradycyjne” prawa spółdzielcze, ściśle przestrzegające „Reguł MZS” (m.in. w Bułgarii, na Cyprze i w Polsce), jak i bardziej innowacyjne prawa spółdzielcze starające się łączyć poszanowanie „Reguł MZS” z potrzebą dostosowania uregulowań do określonych (głównie finansowych) potrzeb spółdzielni (m.in. w Finlandii, Francji, Włoszech /tu z ograniczeniem do „spółdzielni głównie wzajemnych”/, Norwegii i Słowenii).

Jednak, jak dowodzi poniższa analiza, sposób w jaki „Reguły MZS” są konkretnie stosowane i zakres w jakim są przestrzegane zależy od kraju, co prowadzi do mnogości osobowości prawnych spółdzielni.

4.3. Przedsiębiorstwo spółdzielcze: współpraca z członkami i nie-członkami

Jak wspomniano, spółdzielnia jest według „Reguł MZS” organizacją, której celem jest działanie ze swymi członkami w charakterze świadczeniobiorców (usług i towarów dostarczanych przez spółdzielnię), świadczeniodawców (usług i towarów wykorzystywanych przez spółdzielnię w jej działalności gospodarczej) lub pracowników (spółdzielni pracowniczych). To odróżnia spółdzielnię od spółek, ponieważ w spółkach świadczeniobiorcy (lub świadczeniodawcy i pracownicy) nie muszą koegzystować z udziałowcami (a gdyby do tego doszło, spółka zobowiązana jest do maksymalizacji ich korzyści nie jako świadczeniobiorców, lecz jako udziałowców). W rezultacie, spółdzielnie, w przeciwieństwie do spółek, nie są środkiem wynagrodzeń rentierskich i kumulacji kapitału, lecz środkiem zaspokojenia innych szczególnych potrzeb.

To, czy prawo odnosi się do tego profilu spółdzielni i chroni go wymaga zbadania. Na przykład odebraniem lub co najmniej ograniczeniem możliwości prowadzenia przez spółdzielnię współpracy z nie-członkami (tj. świadczenia na rzecz nie-członków, przyjmowania od nich świadczeń i zatrudniania).

W ocenie tego aspektu należy również uwzględnić, że spółdzielnia może stanąć przed chwilową potrzebą powiększenia grupy swych nabywców, sprzedawców i pracowników, więc źródłem realnego problemu jest trwała współpraca z nie-członkami.⁵⁹

Analiza europejskiego krajowego prawa spółdzielczego przynosi rezultaty opisane poniżej.

W niektórych prawach spółdzielczych definicja spółdzielni określa jednoznacznie relacje pomiędzy spółdzielnią i jej członkami, natomiast aspekt współpracy z nie-członkami nie jest uwzględniony, co mogłoby być interpretowane jako zakaz takiej współpracy.

Mówiąc dokładniej, istnieją prawa spółdzielcze zabraniające współpracy z nie-członkami z zasady.

Bardzo interesujące pod tym względem jest na przykład prawo francuskie. Art. 3 ustawy nr 47/1775 stwierdza: „Spółdzielnia nie może umożliwiać osobom nie będącym jej członkami korzystania z jej świadczeń, o ile nie dopuszczają tego szczególne ustawy. Jeśli umożliwiła, jest zobowiązana do przyjęcia w poczet członków osób pobierających świadczenia lub świadczących pracę, spełniających warunki określone w statucie spółki”. Ten przepis wyraźnie łączy zasadę „podwójnej własności” z zasadą „otwartych drzwi” w regulacji spółdzielni, o czym była już tu mowa.⁶⁰

⁵⁸ Wyjaśnienie sytuacji we Włoszech: A. Fici – „Reforma włoskiego prawa spółdzielczego a zasady spółdzielczości”, *Dokumentacja robocza fundacji Euricse* nr 2/2010 r., www.ssrn.com.

⁵⁹ Jak wskazano już w tekście, Reguły Międzynarodowego Związku Spółdzielczego milczą w kwestii dopuszczalności współpracy gospodarczej spółdzielni z nie-członkami.

⁶⁰ W tym sensie, że w spółdzielni współpracującej z nie-członkami odmowa przyjęcia ich w poczet członków byłaby nieuzasadniona (oczywiście, gdyby nie-członek wnioskował o przyjęcie). Rzecz w tym, że spółdzielnia może współpracować trwale z nie-członkami tylko wówczas, gdy członkostwo w niej jest autentycznie i efektywnie otwarte.

W innych prawach spółdzielczych definicja spółdzielni określa jednoznacznie relację pomiędzy spółdzielnią i jej członkami, lecz jednocześnie prawo zezwala bez wyraźnych lub precyzyjnych ograniczeń na współpracę z nie-członkami pod warunkiem, że przewidują to statuty spółdzielni.⁶¹ Jest to model przyjęty również w rozporządzeniu Rady (WE) 1435/2003 z 22.07.2003 w sprawie statutu spółdzielni europejskiej.⁶²

W innych prawach spółdzielczych współpraca spółdzielni z nie-członkami jest jednoznacznie uregulowana różnymi ograniczeniami (niekiedy tylko dla potrzeb prawa podatkowego, jak podkreślono powyżej). Oznacza to jednak, że poniżej tego limitu lub w obecności warunków zdefiniowanych prawem współpraca z nie-członkami jest dozwolona w każdym przypadku. Mówiąc dokładniej:

- Niektóre prawa spółdzielcze nakładają określony limit na współpracę z nie-członkami w relacji do operacji gospodarczych z członkami. Ten limit może się zmieniać. Przykładami są obrót z nie-członkami jako maksymalnie 25% całkowitego obrotu w ustawie duńskiej (na potrzeby prawa podatkowego), przychody lub koszty ze współpracy z nie-członkami nie wyższe niż przychody lub koszty z operacji gospodarczych z członkami w prawie włoskim (znów tylko dla potrzeb prawa podatkowego), czy obowiązkowe 50% całkowitego obrotu z członkami w prawie hiszpańskim w odniesieniu do spółdzielni rolnych (art. 93.4 ustawy nr 27/1999).
- Inne prawa spółdzielcze stosują ogólne formuły, sugerując jednak, że współpraca z członkami powinna przeważać. Na przykład, ustawa holenderska dopuszcza, by statuty spółdzielni przewidywały zawieranie z nie-członkami umów podobnych do tych zawieranych z członkami (art. 53.3 Kodeksu Cywilnego), lecz uprawnienie to nie może być wykonywane w zakresie czyniącym umowy z członkami podporządkowanymi (art. 53.4).⁶³ Na podobnej zasadzie, ustawa norweska definiuje spółdzielnię jako „grupę, której głównym celem jest wspieranie interesów ekonomicznych jej członków przez członków uczestniczących w towarzystwach w charakterze nabywców, dostawców lub w innej podobnej roli”, dopuszczając w ten sposób współpracę z nie-członkami jeśli nie przeważa ona nad współpracą z członkami.⁶⁴

Jeszcze inne prawa spółdzielcze umożliwiają spółdzielni wnioskowanie o upoważnienie ministerialne (art. 4 hiszpańskiej ustawy nr 27/1999 w przypadku spółdzielni zagrożonej osłabieniem współpracy gospodarczej z członkami mogącym zagrozić jej sytuacji ekonomicznej).

4.4. Członkostwo: członkowie świadczeniobiorcy i członkowie nie-swiadczeniobiorcy (inwestorzy)

Według „Reguł MZS”, celem spółdzielni jest współpraca ze swymi członkami, którzy są więc członkami-swiadczeniobiorcami. Celem spółdzielni (inaczej niż w przypadku spółki) nie jest więc wypłacanie renty od kapitału wniesionego przez członków. Mówiąc dokładniej, wynagrodzenie rentierskie członków jest dozwolone tylko w ograniczonym zakresie.

Biorąc to pod uwagę, należy zadać pytanie, czy spółdzielnia może przyjmować członków zainteresowanych tylko zwrotem na kapitale, lecz nie współpracą ze spółdzielnią lub pracą w niej. Innymi słowy: czy spółdzielnia może pozyskiwać kapitał również od „nie-swiadczeniobiorców”, czyli od członków będących inwestorami?

Oczywiście, jest to istotny punkt z punktu widzenia osobowości spółdzielni, ponieważ wynagrodzenie rentierskie jest celem spółek i motywacją ich udziałowców. Z drugiej strony,

⁶¹ Przykład: art. 1.2 fińskiej ustawy nr 1488/2001: „Celem spółdzielni jest promowanie interesów ekonomicznych i gospodarczych swych członków w drodze realizacji działań gospodarczych, w ramach których członkowie korzystają ze świadczeń spółdzielni lub usług organizowanych przez spółdzielnię za pośrednictwem podmiotu zależnego lub w inny sposób. Statut spółdzielni może jednak przewidywać, że jej głównym celem jest wspólne osiągnięcie celu ideologicznego”; art. 2.6.1(2): „Statut spółdzielni może zawierać następujące postanowienia: [...] (2) że świadczenia spółdzielni mają być oferowane również osobom nie będącym członkami”.

⁶² Zgodnie z art. 1.3 Rozporządzenia w sprawie statutu spółdzielni europejskiej, „Głównym celem spółdzielni europejskiej jest spełnianie potrzeb jej członków i/lub rozwój ich działań ekonomicznych i społecznych, w szczególności poprzez zawieranie z nimi umów o dostawę towarów, świadczenie usług lub wykonawstwo w zakresie realizowanym lub zlecanym przez spółdzielnię europejską”, natomiast art. 1.4 stanowi: „Spółdzielnia europejska nie może obejmować świadczeniami ze swej działalności osób nie będących członkami ani umożliwiać takim osobom uczestniczenia w swej działalności, o ile statut spółdzielni nie przewiduje inaczej”.

⁶³ Patrz również: art. 2.2 słoweńskiej ustawy o spółdzielniach z 1992 r.

⁶⁴ Art. 1.2 norweskiej ustawy o towarzystwach spółdzielczych z 29 czerwca 2007 r. Patrz również: Austriackie prawo spółdzielcze [art. 1 i art. 5.1(1) ustawy o spółdzielniach z 1873 r.] i niemieckie prawo spółdzielcze [art. 5.1(5) ustawy o spółdzielniach z 1889 r.]. Jeśli cytowane postanowienie prawa norweskiego może być interpretowane w ten sposób, to być może możliwe byłoby również zinterpretowanie Rozporządzenia w sprawie statutu spółdzielni europejskiej w ten sam sposób – poprzez podkreślenie odniesienia do „głównego przedmiotu” w jego artykule 1.3.

spółdzielnie, podobnie jak spółki, mogą cierpieć na niedobory finansowe, a rozwiązaniem tego problemu mogłoby być przyjęcie członków-inwestorów. Jak prawo spółdzielcze powinno uregulować to zagadnienie? Czy milczenie „Reguł MZS” należy interpretować jako zakaz? I w każdym przypadku, czy ograniczenia podziału dotyczyłyby również tych członków-inwestorów?⁶⁵

Europejskie krajowe prawa spółdzielcze są tu zróżnicowane:

- Większość praw spółdzielczych nie zajmuje się zagadnieniem członków-inwestorów, co może być interpretowane jako zakaz lub przyzwolenie.⁶⁶
- Inne prawa spółdzielcze po prostu oddelegowują prawo do dopuszczenia członków-inwestorów na statuty spółdzielni.⁶⁷
- Jeszcze inne prawa spółdzielcze – na tej samej zasadzie jak rozporządzenie w sprawie statutu spółdzielni europejskiej, które wywarło wyraźny wpływ na to zagadnienie – z jednej strony dopuszczają udział członków-inwestorów w spółdzielniach (normalnie pod warunkiem, że przewidują to statuty spółdzielni), lecz z drugiej strony zawierają obligatoryjne zasady zapobiegające kontrolowaniu spółdzielni przez tę kategorię członków.⁶⁸

4.5. Przeznaczenie nadwyżki

Jak wskazano powyżej, według „Reguł MZS” odrębna osobowość spółdzielni oparta jest również na szczególnych kryteriach podziału nadwyżki pomiędzy członkami, które są zgodne z ich charakterem organizacji mających na celu współpracę z członkami-świadczeniobiorcami, zaspokajając w ten sposób potrzeby odmienne od zysku rentierskiego. Ponadto, poprzez nawiązanie do form przeznaczenia nadwyżki innych niż podział pomiędzy członkami – mianowicie na niepodzielne rezerwy, wzmocnienie ruchu spółdzielczego i zrównoważony rozwój społeczności – „Reguły MZS” kształtują rodzaj organizacji o wyraźnie dostrzegalnej „funkcji społecznej”. Powstaje więc pytanie, czy, jak i w jakim stopniu prawo spółdzielcze ucieleśnia ten kluczowy element osobowości spółdzielni. Element ten obejmuje szereg aspektów, które można w prawie potraktować i łączyć na różne sposoby. Dlatego analiza tego szczególnego zagadnienia ogranicza się tu do pokazania obszarów, w których prawo spółdzielcze pozostaje przeważnie w konflikcie z „Regułami MZS”.

Szereg europejskich krajowych praw spółdzielczych nie uznaje wyraźnie koncepcji „zwrotu części nadwyżki” i dlatego nie odróżnia go od „dywidend” (jako zwrotów na kapitale).⁶⁹ To oczywiście prowadzi do faktu, że prawa spółdzielcze nie mogą zobowiązać spółdzielni do wypłacania zwrotów części nadwyżki zamiast dywidend⁷⁰ ani do ograniczenia wypłaty dywidend, promując w ten sposób pośrednio wypłatę zwrotów części nadwyżki. Dlatego w wielu państwach europejskich zagadnienie wypłaty nadwyżki, choć najistotniejsze dla osobowości spółdzielni, nie jest objęte obligatoryjnymi zasadami, lecz w całości powierzone statutom spółdzielni.⁷¹

Zamieszanie w tej sprawie i wynikający z tego brak odpowiednich postanowień wyłania się również w rozporządzeniu w sprawie statusu spółdzielni europejskiej.

Po pierwsze, rozporządzenie określa „dywidendami” to, co w rzeczywistości jest „zwrotami części nadwyżki”, natomiast jego art. 66 opiera się wyraźnie na koncepcji zwrotów części nadwyżki w

⁶⁵ Pytania te można również uzupełnić o następujące: „Czy członek-świadczeniobiorca może być również członkiem-inwestorem? A jeśli tak, jak powinien on być traktowany w porównaniu z innymi członkami-inwestorami? Tak samo, czy inaczej?”. Przykład: art. 2514 włoskiego kodeksu cywilnego, limituje zwrot na instrumentach finansowych tylko wówczas, gdy zostały one objęte przez członków-świadczeniobiorców (*soci cooperatori*).

⁶⁶ Przykłady: bułgarskie, cypryjskie, duńskie, maltańskie i norweskie prawa spółdzielcze.

⁶⁷ Przykłady: austriackie, fińskie i niemieckie prawa spółdzielcze.

⁶⁸ Na przykład, Rozporządzenie w sprawie statutu spółdzielni europejskiej stwierdza, że członkowie-inwestorzy nie mogą posiadać łącznie więcej niż 25% wszystkich praw głosu (art. 59.3 Rozporządzenia nr 1435/2003). Kolejnym przykładem jest art. 2526.2 włoskiego kodeksu cywilnego stanowiący, że posiadacze instrumentów finansowych (a w tym członkowie-inwestorzy) nie posiadają nie więcej niż 1/3 całkowitej liczby głosów w każdym zgromadzeniu członków. Patrz również: prawa francuskie, węgierskie i brytyjskie.

⁶⁹ Dodatkowe szczegóły: „Analiza wdrożenia przepisu 1435/2003 w sprawie statutu spółdzielni europejskiej”, „Część I”.

⁷⁰ Lub co najmniej wypłacić wyższą kwotę zwrotów części nadwyżki niż dywidendy.

⁷¹ Są to oczywiście ważne wyjątki, choć służą niekiedy tylko do zakwalifikowania spółdzielni do szczególnego traktowania podatkowego. Na przykład, włoska „spółdzielnia zasadniczo wzajemna” może wypłacać dywidendy od kapitału wpłaconego tylko w ograniczonym zakresie (art. 2514 włoskiego kodeksu cywilnego), lecz ograniczenie to nie dotyczy zwrotów części nadwyżki, które są w prawie włoskim wyraźnie odróżnione od dywidend (art. 2545-6 włoskiego kodeksu cywilnego). Kolejny ważny wyjątek wprowadzają art. 14 i 15 francuskiej ustawy o spółdzielniach nr 47/1775. Patrz również: art. 48 i 58 hiszpańskiej ustawy o spółdzielniach nr 27/1999.

uregulowaniu płatności świadczonych członkom „proporcjonalnie do ich współpracy ze spółdzielnią europejską lub do świadczeń na jej rzecz”.

Po drugie, rozporządzenie nie zobowiązuje spółdzielni europejskiej do wypłaty zwrotów części nadwyżki zamiast rent od kapitału: art. 66 stwierdza tylko, że statut „może” (lecz nie „musi”) przewidywać⁷².

Na koniec, rozporządzenie uznaje wypłatę zwrotu na kapitale wpłaconym i zbliżonym do kapitału własnego za możliwy sposób przeznaczenia nadwyżki bez ustanawiania jakiegokolwiek limitu dla tego przeznaczenia nadwyżki (art. 67.2).⁷³ Jeśli chodzi o niepodzielne rezerwy, analiza porównawcza ujawnia istnienie różnych podejść do tego zagadnienia. Oto one:⁷⁴

- prawa nie zobowiązujące spółdzielni do tworzenia funduszy rezerwowych, po prostu pozostawiające zagadnienie statutom spółdzielni,⁷⁵
- prawa zobowiązujące spółdzielnie do tworzenia funduszy rezerwowych i zabraniające ich podziału pomiędzy członków tylko w czasie istnienia spółdzielni (tj. dopuszczające podział wyłącznie w przypadku rozwiązania spółdzielni),⁷⁶
- prawa zobowiązujące spółdzielnie do tworzenia funduszy rezerwowych i zabraniające ich podziału pomiędzy członków nawet w razie rozwiązania spółdzielni⁷⁷ (oczywiście, te prawa spółdzielcze przyjmujące zasadę „bezinteresownego podziału” pozostałości majątkowych po spółdzielni muszą zostać włączone do tej ostatniej grupy⁷⁸).

Analiza europejskiego krajowego prawa spółdzielczego ujawnia również, że ustawodawcy nie wymagają generalnie „zewnętrznego” przeznaczenia części nadwyżki na rzecz ruchu spółdzielczego i społeczności, co przewidują „Reguły MZS”, determinując w ten sposób częściowo altruistyczny charakter tego idealnego rodzaju spółdzielni. Istnieją ważne wyjątki pod względem obowiązkowego przeznaczenia części nadwyżki na rzecz ruchu spółdzielczego.⁷⁹

4.6. Zasada demokracji

Zasada „jeden członek, jeden głos” – być może najważniejszy i tradycyjny element osobowości

⁷² Również sformułowanie art. 67.1 jako takie nie wydaje się wystarczające dla uznania wypłaty zwrotów części nadwyżki w spółdzielni europejskiej za obowiązkową.

⁷³ W związku z tym, art. 67.3 Rozporządzenia w sprawie statutu spółdzielni europejskiej dopuszcza, by statuty spółdzielni zabraniały jakichkolwiek wypłat (lecz nie nakłada takiego obowiązku).

⁷⁴ Kwestią powiązaną jest to, jak i w jakim zakresie obowiązkowe fundusze rezerwowe muszą być zwiększane z części nadwyżki rocznej. Odsetek nadwyżki rocznej powiększający obowiązkową rezerwę zależy od kraju (od 5% do 50%; patrz: „Analiza wdrożenia przepisu 1435/2003 w sprawie statutu spółdzielni europejskiej”, „Część I”). Ponadto, należy odróżnić te prawa spółdzielcze, które ustalają limit akumulacji rezerw (niemał wszystkie), od tych, które nie ustanawiają takiego limitu (np. prawo włoskie). W tych pierwszych rola i funkcja rezerw może być słabsza, ponieważ normalnie limit ustalany jest jako odsetek kapitału i ponieważ normalnie nie występuje kapitał minimalny, a kapitał spółdzielni jest zmienny.

⁷⁵ Przykłady: austriackie, niemieckie, norweskie i brytyjskie prawa spółdzielcze.

⁷⁶ Można to uznać za model dominujący w Europie. Przykład: prawa spółdzielcze w Bułgarii (art. 14, 33, 34 i 48 ustawy o spółdzielniach nr 113/1999), Czechach (art. 233 i 235 kodeksu handlowego), Grecji (art. 19.3 ustawy nr 2810/2000 o spółdzielniach wiejskich i art. 19.4 ustawy nr 1667/1986 o spółdzielniach cywilnych), Polsce (art. 26.2 prawa spółdzielczego z 1982 r.) i Słowacji (art. 233 i 235 kodeksu handlowego).

⁷⁷ Patrz: prawa spółdzielcze na Węgrzech (art. 67.2 i art. 71.5 ustawy nr X/2006) i w Rumunii (art. 87.2 kodeksu handlowego z 2005).

⁷⁸ Patrz: prawa spółdzielcze we Francji, Włoszech (z ograniczeniem do „spółdzielni zasadniczo wzajemnych”), Malcie, Portugalii i Hiszpanii. Zasada bezinteresownego podziału oznacza, że wszystkie pozostałe aktywa (po spłacie zobowiązań i zwrotu na kapitale wpłaconym przez członków) – a nie tylko rezerwy obowiązkowe – nie mogą zostać wypłacone członkom, lecz tylko innym spółdzielniom, ruchowi spółdzielczemu lub w interesie ogólnym. Bezinteresowny podział (choć nie obowiązkowy) przewiduje Rozporządzenie w sprawie statutu spółdzielni europejskiej (art. 75). Zagadnienie to jest interesujące z punktu widzenia osobowości spółdzielni: w Zawiadomieniu KE z 2004 r. w sprawie promocji towarzystw spółdzielczych w Europie (COM(2004) 18 z 23/2/2004, http://ec.europa.eu/przedsiębiorstwo/policies/sme/files/craft/social_economy/doc/coop-communication-en.pdf) stwierdza się, że „Komisja zachęca Państwa Członkowskie do zapewnienia podziału aktywów rozwiązanych lub przekształconych spółdzielni zgodnie ze spółdzielczą zasadą ‘bezinteresownego podziału’, czyli pomiędzy innymi spółdzielniami, w których uczestniczyć mogą członkowie lub pomiędzy organizacjami spółdzielczymi realizujących cele podobne lub służące ogółowi. Aktywa takie wypracowywane są często przez wiele pokoleń, pozostają kolektywną własnością i są ‘dedykowane’ celom tych spółdzielni. Jednak w przypadkach poddanych dokładnej analizie powinno być możliwe przewidzenie podziału aktywów pomiędzy członkami rozwiązywanej spółdzielni. Państwa Członkowskie zachęca się do zapewnienia dostatecznej ochrony aktywów spółdzielczych poprzez zapewnienie poszanowania życzeń członków i celów spółdzielni w razie przejścia i późniejszego przekształcenia spółdzielni w formę spółki publicznej z odpowiedzialnością ograniczoną do wysokości udziałów”.

⁷⁹ Patrz: włoski przykład obowiązku przekazania przez spółdzielnię 3% zysków rocznych na rzecz „funduszy wzajemnych” (art. 2545-4.2 kodeksu cywilnego i art. 11.4 ustawy nr 59/1992). Fundusze wzajemne prowadzone są przez (organizacje kontrolowane przez) federacje spółdzielni w celu promowania i wspierania rozwoju spółdzielczości (art. 11 ustawy nr 59/1992). Zgodnie z prawem włoskim, fundusze wzajemne przejmują również pozostałości majątku po rozwiązanych spółdzielniach (art. 2514 kodeksu cywilnego, lecz z ograniczeniem do „spółdzielni głównie wzajemnych”).

spółdzielni – jest generalnie respektowana przez niemal wszystkie europejskie krajowe prawa spółdzielcze.

Jednak realizacja zasady „jeden członek, jeden głos” jest silnie zróżnicowana pomiędzy państwami, więc również pod tym względem prawa spółdzielcze można podzielić na następujące grupy:

- prawa spółdzielcze, w których zasada „jeden członek, jeden głos” jest obligatoryjna i prawo nie przewiduje żadnych wyjątków,⁸⁰
- prawa spółdzielcze, w których zasada „jeden członek, jeden głos” jest tylko domyślną regułą, która może zostać zmieniona statusem spółdzielni.

Mówiąc dokładniej, ta druga grupa praw może dzielić się dodatkowo na podgrupy, biorąc pod uwagę, że:

- niektóre prawa spółdzielcze nie nakładają jednoznacznych ograniczeń na statuty spółdzielni, co oznacza, że odstępstwa są w zasadzie dozwolone,⁸¹
- inne prawa spółdzielcze dopuszczają tylko pewne odstępstwa zależne od charakteru spółdzielni (np. spółdzielnie rolne), członkostwa (np. spółdzielnie drugiego rzędu, spółdzielnie przedsiębiorców), kryterium przyznania większej liczby głosów (np. w proporcji do skali współpracy członków ze spółdzielnią), beneficjenta (np. członek-inwestor) lub kombinacji tych elementów,⁸²
- jeszcze inne prawa spółdzielcze ustalają określone granice odstępstw w statutach w celu zapobieżenia przejściu kontroli nad spółdzielnią przez jednego członka (lub jedną kategorię członków).⁸³

4.7. Przyjmowanie nowych członków, a „otwarty” charakter spółdzielni

Odnosząc się do zasady otwartego członkostwa w spółdzielni, reguła 1 MZS powoduje, że wyróżnia się kolejny aspekt społecznego charakteru spółdzielni: jeśli członkostwo jest otwarte, wszystkie osoby chcące przystąpić do spółdzielni mogą teoretycznie korzystać ze świadczeń, które spółdzielnia może zapewnić. Ewidentnie koncepcja otwartego członkostwa zakłada z góry, że nieczłonkowie są traktowani odmiennie (i nie lepiej) niż członkowie, ponieważ w innym przypadku ta cecha spółdzielni nie miałaby racji bytu. Jak jednak wskazano wcześniej, wymóg MZS, by członkostwo było otwarte można interpretować na dwa sposoby: jako zobowiązanie spółdzielni do przyjmowania nowych członków lub jako zobowiązanie do nie dyskryminowania stron trzecich wnioskujących o przyjęcie. Jak już wspomniano, otwarty charakter spółdzielni wymagałby w każdym przypadku technicznego instrumentu prawnego ułatwiającego nowe przyjęcia, a mianowicie zmienności kapitału, co w rzeczywistości przewidują niemal wszystkie europejskie krajowe prawa spółdzielcze (w wielu przypadkach w samej definicji spółdzielni).

Jak ustawodawcy zinterpretowali i wdrożyli regułę 1 MZS?

Rozporządzenie w sprawie statutu spółdzielni europejskiej upatruje pewnego kompromisu pomiędzy autonomią spółdzielni i interesem stron trzecich w regule, którą można znaleźć w szeregu praw państw europejskich. Art. 14.1 rozporządzenia stwierdza z jednej strony, że wniosek o przyjęcie podlega zatwierdzeniu przez administratorów, a z drugiej strony w przypadku odmowy uprawnia kandydatów do złożenia wniosku na walnym zgromadzeniu. Dlatego otwarty charakter spółdzielni z pewnością nie jest interpretowany w sposób zobowiązujący spółdzielnię do przyjmowania stron trzecich ani po to, by rozszerzyć na strony trzecie prawo do bycia przyjętymi.

⁸⁰ Przykład: bułgarskie i cypryjskie prawa spółdzielcze. Istnieją również prawa spółdzielcze uznające tę zasadę za obowiązkową tylko w przypadku głosowania w konkretnych sprawach (patrz: art. 240.1 czeskiego kodeksu handlowego).

⁸¹ Przykład: prawa spółdzielcze w Belgii (art. 382.1 kodeksu spółek) i Holandii (art. 38.1 kodeksu cywilnego).

⁸² Przykłady: art. 4.7.2 fińskiej ustawy o spółdzielniach nr 1488/2001, art. L 524-4 francuskiego kodeksu wiejskiego, art. 3^e i art. 9.2 francuskiej ustawy o spółdzielniach nr 47-1775, art. 43.3 niemieckiej ustawy o spółdzielniach z 1889 r., art. 8.1 greckiej ustawy nr 2810/2000 o spółdzielniach wiejskich, art. 2526.2, 2538.3 i 2543.2 włoskiego kodeksu cywilnego, art. 38 norweskiej ustawy o towarzystwach spółdzielczych z 29 czerwca 2007 r. i art. 26 hiszpańskiej ustawy o spółdzielniach nr 27/1999. Warto zauważyć, że w przypadkach przyznania członkowi większej liczby głosów proporcjonalnie do jego współpracy gospodarczej ze spółdzielnią jest to kryterium przyznania większej liczby głosów w pełni zgodne z typowym celem spółdzielni omówionym powyżej w tekście. W tym kontekście warto również wspomnieć, że w brytyjskim uregulowaniu „spółdzielni w dobrej wierze” stwierdza się wyraźnie, że liczba głosów nie może wynikać z kapitału wniesionego przez członków (patrz: przypisy FSA, punkt 9).

⁸³ Przykład: prawa spółdzielcze cytowane w poprzedniej stopce.

W rzeczywistości interes stron trzecich chroniony jest tylko pośrednio – prawem do odwołania się do walnego zgromadzenia (które oczywiście może wniosek odrzucić). Powstaje pytanie, czy strony trzecie mogą w jakiś sposób sprzeciwić się oportunistycznej lub nieuzasadnionej odmowie przyjęcia. W każdym przypadku byłoby istotne, by prawa spółdzielcze jednoznacznie zabraniały dyskryminacji na podstawie takich czynników, jak płeć i rasa, jak wspomina się w regule 1 MZS, jak niektóre prawa spółdzielcze już czynią.⁸⁴

Pozostałe prawa spółdzielcze wprowadzają w tej sprawie słabsze zasady lub w pełni upoważniają statuty spółdzielni do jej regulowania, co jest kwestionowalne z punktu widzenia osobowości spółdzielni i poszanowania „Reguł MZS”.

5. Wnioski

Analiza porównawcza prawa przeprowadzona w tym artykule wykazała, że nawet w samej Europie występuje szereg różnych osobowości prawnych spółdzielni, a wskutek tego „Reguły MZS” nie są ściśle przestrzegane lub są różnie interpretowane przez ustawodawców z państw europejskich.

Z pewnością sytuacja ta nie ułatwia odróżnienia spółdzielni od głównego nurtu organizacji gospodarczych z dominującym modelem spółki właścicielskiej ukierunkowanej na zysk, co może mieć negatywny wpływ na pluralizm rynkowy. Rzeczywiście, szczególne potraktowanie prawne spółdzielni – na przykład w prawach podatkowych i konkurencyjnych – jest trudniejsze do uzasadnienia, gdy ich osobowość prawna jest niejasna, szeroko zróżnicowana w różnych krajach, a w pewnych przypadkach daleka od paradygmatycznej osobowości zaproponowanej w „Regułach MZS”. Ten problem, między innymi, wymaga prowadzenia przez ruch spółdzielczy i reprezentujące go organizacje badań prawnych, a szczególnie porównawczych.

Ponadto, i przede wszystkim, należy zrobić więcej w odniesieniu do efektywności „Reguł MZS”. Efektywność ta zależy nie tylko od ich domniemanego charakteru zasad prawa międzynarodowego publicznego wskutek formalnego włączenia ich do rekomendacji 193/2002 MOP, lecz również od kompletności i klarowności, a także od zdolności MZS do narzucenia tego standardu, co może oznaczać konieczność odejścia od aktualnego modelu ukierunkowanego narodowo. Ponadto, bez względu na fakt, że w niniejszym artykule za punkt odniesienia dla analizy porównawczej osobowości prawnej spółdzielni przyjęto „Reguły MZS”, nie można wykluczyć, że odpowiednie w przyszłości byłyby inne warunki porównania, szczególnie jeśli MZS nie podejmie wystarczających działań na rzecz uszczegółowienia i odświeżenia, a przez to zwiększenia efektywności swych „Reguł”.

Znawcy prawa spółdzielczego powinni również zbadać szerzej zagadnienie ujednoczenia i zróżnicowania w prawie spółdzielczym. Jest to zagadnienie, które przyciągnęło uwagę znawców prawa spółek, lecz nie zostało jeszcze uwzględnione przez specjalistów od prawa spółdzielczego. Powszechne przekonanie, że w prawie spółdzielczym istnieje lokalna tradycja wymagająca w każdym przypadku ochrony mogłoby zostać zakwestionowane w interesie samego ruchu spółdzielczego i pluralizmu rynkowego.⁸⁵ Być może globalny rynek narzuca globalny model osobowości spółdzielni, a brak jednolitej osobowości prawnej jest konkretną przeszkodą w rozwoju spółdzielni i osiągnięciu efektywnego pluralizmu na rynku.

Załącznik: „Deklaracja Międzynarodowego Związku Spółdzielczego w sprawie osobowości spółdzielni”

- Definicja

Spółdzielnia jest autonomicznym stowarzyszeniem osób jednoczących się dobrowolnie w celu spełnienia swych wspólnych potrzeb ekonomicznych, społecznych i kulturalnych oraz aspiracji poprzez wspólnie posiadane i demokratycznie prowadzone przedsiębiorstwo.

⁸⁴ Zamieszczanie cytatów nie ma sensu, ponieważ na zagadnieniu tym koncentruje się wiele postanowień praw o spółkach. Analizę można rozpocząć od dokumentów opublikowanych na stronie Europejskiego Instytutu Zarządzania Przedsiębiorstwami (www.ecgi.org).

⁸⁵ Również tu warto podkreślić, że ujednoczenie prawa spółdzielczego może ograniczać się do najistotniejszych elementów osobowości spółdzielni bez uwzględniania tych aspektów (dotyczących głównie zarządzania), które nie są związane z tym szczególnym profilem uregulowania spółdzielni. Innymi słowy, jednolitość i różnorodność w prawie spółdzielczym mogą współistnieć.

- **Wartości**
Spółdzielnie bazują na wartościach samopomocy, odpowiedzialności za siebie, demokracji, równości, sprawiedliwości i solidarności. W tradycji założycieli spółdzielni, ich członkowie wierzą w wartości etyczne uczciwości, otwartości, odpowiedzialności społecznej i dbałości o innych.
- **Reguły**
Reguły spółdzielczości są wytycznymi, przez które spółdzielnie nadają swym wartościom realny kształt.
 - **Reguła 1: Dobrowolne i otwarte członkostwo**
Spółdzielnie są organizacjami o dobrowolnej przynależności, otwartymi na wszystkie osoby zdolne do korzystania z ich świadczeń i gotowe do przyjęcia obowiązków wynikających z członkostwa, nie kierującymi się uprzedzeniami ze względu na płeć, status społeczny, rasę, przekonania polityczne, czy wyznanie.
 - **Reguła 2: Demokratyczna kontrola ze strony członków**
Spółdzielnie są organizacjami demokratycznymi kontrolowanymi przez swych członków, którzy uczestniczą aktywnie w formułowaniu polityk i podejmowaniu decyzji. Osoby pełniące funkcje wybranych przedstawicieli odpowiadają wobec członków. Członkowie spółdzielni pierwszego rzędu członkom przysługują równe prawa głosu (jeden członek, jeden głos), natomiast spółdzielnie pozostałych rzędów są również zorganizowane demokratycznie.
 - **Reguła 3: Uczestnictwo ekonomiczne członków**
Członkowie wnoszą sprawiedliwie swój wkład do kapitału spółdzielni i sprawują nad tym kapitałem demokratyczną kontrolę. Przynajmniej część kapitału jest zazwyczaj wspólnym majątkiem spółdzielni. Członkowie otrzymują zazwyczaj ograniczone wynagrodzenie – lub nie otrzymują żadnego – za wniesiony kapitał warunkujący członkostwo. Członkowie przeznaczają nadwyżki na dowolny lub wszystkie z następujących celów: rozwój spółdzielni – m.in. poprzez tworzenie rezerw, co najmniej część z których jest niepodzielna – świadczenie na rzecz członków w proporcji do swej współpracy ze spółdzielnią oraz wspieranie innych działań zatwierdzonych przez członków.
 - **Reguła 4: Autonomia i niezależność**
Spółdzielnie są autonomicznymi organizacjami samopomocy kontrolowanymi przez członków. W razie zawierania umów z innymi organizacjami (w tym rządowymi) lub pozyskiwania kapitału ze źródeł zewnętrznych, spółdzielnia czyni to na zasadach zapewniających demokratyczną kontrolę członków nad spółdzielnią oraz zachowanie autonomii spółdzielni.
 - **Reguła 5: Kształcenie, szkolenia i informacje**
Spółdzielnie prowadzą kształcenie i szkolenie swych członków, wybranych przedstawicieli, członków kierownictwa i pracowników, by mogli oni przyczyniać się efektywnie do rozwoju swych spółdzielni. Informują ogół społeczeństwa – w szczególności młodzież i środowiska opiniotwórcze – o charakterze współpracy i płynących z niej korzyściach.
 - **Reguła 6: Współpraca pomiędzy spółdzielniami**
Spółdzielnie służą swym członkom jak najefektywniej i umacniają ruch spółdzielczy, współpracując na forach lokalnych, krajowych, regionalnych i międzynarodowych.
 - **Reguła 7: Troska społeczna**
Spółdzielnie działają na rzecz zrównoważonego rozwoju swych społeczności, realizując polityki zatwierdzone przez swych członków.

Projekt finansowany był ze wsparciem Komisji Europejskiej. Niniejsze materiały odzwierciedlają wyłącznie poglądy Autora, zaś Komisja Europejska nie może ponosić żadnej odpowiedzialności za wykorzystanie w jakikolwiek sposób informacji zawartych w nich.

This project has been funded with support from the European Commission. This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.